

P. J. GALACOKIN

3кн2 (584.6) 6).

Г 57

QAZAQYSTANDAQ
PARTYA QURULYSYNIN
ON QYL

1933

PARTYDA
QAZAQYSTANDAQ BELI
ALMATY-MOSKE

12419

ortalıq partıya komyitetinin basması — „partızdat“. Qazaqıstanlıq belim. Almatı — Mäskov

Çerçyzini nı
rırlarbatı, bırıgınder!

329.15 (884к)

3кп 2684.67
Г 57

P. I. GALACOKIN

**QAZAQYSTANDAQY
PARTIYA QURULYSYNYN
ON QYLY**

1 933

казахстанское отделение алма - ата --- москва
издательстве ЦК ВКП(б) --- партиздат

Ф. И. ГОЛОЩЕКИН

**десять лет партийного
строительства в казахстане**

Л. Б.
57/54
Мин. 1
Орг. 1

Издательство ЦК ВКП(б)
28119-250
К.А.С.Т.-К.А.С.О.Р.
1933

QAZAQYSTAN PARTIJA QURULUSYNYN ON QYL*)

Çoldastar! Qazaqystandaq partija qurulusynyn on qyl degen vajandamam—partija ujymynyn tarjyq emes. Tarjyq volmajtyn sewewi—materijaldarym ewden tolyq emes, tipti tolyq woljanda da men tarjyq çazuwoja kəzir kirispes edim. Kəzir tarjyq çasaluvda.

KIRISYV

Qazaqystannyn on qyldwojy tuvraly sөz qozojav—keçes tusynda, puryltarjyat ystemdigi tusynda ult mөselesi qalaj cecilgendigin vajandav, degen sөz. Keçes qurulusy puryltarjyat ystemdigi, ult mөselesin puryltarjyatca cecyv tuvraly sөz qozojav—sajasat tuvraly, puryltarjyat partijasynyn qurulusy tuvraly vajandav, degen sөz.

Çumьscьlar tabynyn naqyz Markis—Lenincil, tөnkeriscil ujymь—kөmөnester enternatsanalь. Biz, odaqtыq көmөnes (wөлcevekter) partijasь—kərijtalcylyqtы qulatyp, puryltarjyat çenip otyrojan, puryltarjyat ystemdiginiң partijasymьz.

Burynoqь әserler wojьna ezilgen elder cьn erkindik, wostandyqtы qalaj aldь; ult birligi qalaj çyzege astь; satsьjalizim negizine qurylojan aptanowьjalь keçesti qazaq respьblijesina iң çarьqqa cьwojynьna, gылdenyvine, artta qalojan qazaq qalqьnyn ojanьp, satsьjalдыq qulьsqa at saььsa wastavьnqandaj kycter sewep woldь—mine, osynyn wərin ewden anyqtar

*) Bul vajandama—erterekte çasalqan wajandama. Partija waspazь munyn erekce tarjyqь maqьzь waryn eske alьp, „Aynь көmөnesin iң kitap qanasь“ na kirgizip, çeke kitapca etip wastyruwdь maqul kərdi. B a s q a r m a .

асыр берув уcin purытаръjat ystemdiginiñ асылып, оның тур-
ки мақсатып уоқына бilyv керек.

Екинци қаоқынан ezilgen elderdin сьп азат болувьп көздеу
ycin—purытаръjat ystemdigin танув, оны vajандь etyv керек.

Memleket çana төңkeris degen kitөbinda Lenin, tap tartь-
сь, çana purытаръjat ystemdigi tuvralь Markis sözин ajta ke-
lip, өз çанынан vьlaj dejdi:

„Markis teorijesinin icindegi ең vastьсь-tap tartьсь.
Osьlaj delinip көр ajтьсь, көр çazьсь çyr. Biraq bul
durьь emes ... Tek tapardьң tartьсьп оjana тапыоан
adam markiscil emes. Ondaj adam бурçувазьja оьп мен
бурçувазьja sajasатынан uzар кете almaoан adam vol-
adь. Сьп markiscil adam tap tartьсьп moьндavдь purы-
tarъjat ystemdigin moьндav мен çaloastьradь. Markis-
cildin, toptanoан usaq (tipти iride) бурçuvadан vөtendig,
ylken өзгечeligide osьнда. Markiscildьqть сьндар uoқы-
ньр durьstar тапымаoандьq osьдан сьnalувь керек“
(Lenin 14-tom; 2-vөlim. 323 bet.)

Mençevекter мен vөlsevекter arasьндаoь, vөlsevекter
мен Kavьтсьkij vastaoан çalрь 2- enternatsanal icindegi negiz-
gi talastardьң irgelisi-Resejde purыtarъjat төңkerisi volama?
Boloqanda natijçalь volama?-degen мәsele volатып. Bul talas
teorije çөnindegi talas voldь. Artьнан tyрli varьjkadь tala-
сьна ajnaldь; aqьрьнда 2-enternatsanal көsemderi purыtarъj-
at ystemdiginen myldem vas tartьp, qol yzip сьqть.

Таçирьjва çyzinde vizdin talasьmьzdь өктөvir төңkerisi, кең-
es ykimetiniñ on yc çьлдьq өмири cecti. Kөzirgi vaqьтта ol
talastь tuvradан tuvra satsьjaldьq qurьлььqа көcyv cecip оть.
Teorije çөninde bul мәseleni „memleket çana төңkeris“ „rene-
gat Kavьтсьkij“-degen kitapçalarьнда, çana өзge maqalalarьн-
da lenin tereңdetip, ajтьp verdi.

Munan соң ,taoьда bir teorijeli мәsele tuvadь: purыtarъjat
төңkerisin çasap, purыtarъjat ystemdigin ornatur ycin аз
volsada purыtarъjat керек. Resejde purыtarъjat төңkerisin ça-
sav ycin purыtarъjat var edi. Al qazaqьstan сьqьлдь purы-
tarъjatь çoq vурьп mecev qaloан овьльstar мен өлкelerde sol
төңkeristi çasap, purыtarъjat ystemdigin ornatarьñ qандаj kycter

voldu? Bul məselenin cavabı istende, teoriyede tayılan.
Ekinci kəngireste Lenin:

„...Aldınqı qatardaqı elderdin purıtarıatın kəmegi men artta qalqan qarınqı elder kənes qurılışına kece aladı; belgili satılardan soñ kərijtalıqlıqqa soqraj, kəmərijimgede çetedi. Mine kəmənester enternatsional osın belgiləp, teoriye çəninən dəleldevi kerek“ -degen volatın. (Lenin 16 tom; 246-bette).

Əlgi məselenin teoriyelik cavabı mine osı .

Purıtarıatı çoq, artta qalqan osınlıq, əlkelerde purıtarıat, tənkerisi is çyzinde qalajca völdü?

Bul tənkeris aldınqı qatardaqı əldi purıtarıatın kuci men völdü. Endese, qazaqstandaqı tənkerisil əzgeriske, purıtarıat ystemdiginin ornayına, sonın arqasında ult məselesinin cecilyvine ortalıq Resejde purıtarıatın çenyvi, sonın vurnoqı ezilgen, artta qalqan mecev elderge kəmek kərsetyvi sever völdü. Ərijne, sondaylıq ystemdikke çetyv çolında Resej purıtarıatında eñ ezilgen elderdin qalıq eñvekci vıqarasınan kuc, kəmek alıp turdı. Partıjanın 12-sijezinde Stalin çoldasta osılay degen volatın. (Ol:

„Esterinde volsın, çoldastar! Biz Kereniskijge qarşı attanıp, vaqıtca ykimettin mojnın astına keltirsek, onın bir səvevi bizdi ezilgen elderdin çoldavı, bizge məjlince senyvi, azattıq Resej purıtarıatınan kytyvi völdü. Ezilgen elder yndemesede, sol yndevinin əzi men de talaj iske tutqa vola aladı; osı yndemejtin ezilgen elder ylken tirek, ylken demimiz ekeninde ec qacan ımıtvañdar. Ezilgen elderdin ol qajratı kəbinese kəzge tyse qojmajdı: Biraq, ol elder əli var. Olardı ımıtuvqa volmajdı. İjə çoldastar, olardı ımıtuvdın tyvi iri qavırqa soqadı. Taqıda esterinde volsın-Qalcaq, Denijkin, Bırangil çana Jyvdenic sızıldı çalma-vızdardın arqa çaqında „vuratanalar“ vurnoqı ezilgen elder volıp otırdı; Olar icten tınsada, Resej purıtarıatına tilektes volıp, çanaraldarqa or qazdı; çoldastar, bizdin ərkendevimizdegi bul ylken volmıs; olardı yndemej otırdı bizge tilektes voluvın ec kim kəmej-

dide, estimejdide; Sonda-da osylardn̄ ynsiz tilektestigi bizge k̄op q̄uvat bold̄. Olar tilektes bolmaqanda biz bul çanaraldardn̄ birevinde ç̄oja almajt̄n edik. Biz sol çanaraldaç̄oja qar̄s̄ attanojanda olardn̄ arqa ç̄ojuñdaç̄oç̄ el iriñ bastad̄. S̄eber? s̄ebewi ol çanaraldar qazaq or̄s̄ icindegi otarcylдарç̄oja syjendi; ezilgen elderdiñ kelecekte k̄oretin kyni ezilyv ekenin elestetti; sondq̄tan, ezilgen elder kelip bizdi tapt̄; al, biz ol ezilgen elderge azatt̄q tuv̄n us̄nd̄q, ald̄na sal̄p ot̄rd̄q. Bul çanaraldardn̄ tuv̄ine os̄ndaj oq̄yç̄oç̄alar çetti; bizdiñ æskerlerimizdiñ çenyvi men kyngirittenip qalojan paktiler ç̄j̄n̄t̄ç̄oç̄da os̄ndaj; alajda isti t̄nd̄rç̄oç̄an os̄ bold̄. Muny umytuvoja bolmajd̄“-degen (partyan̄n 12-sijeziniñ istengirap esevi, 444-445-betteri).

Artta qalojan ov̄yl̄s, økelerdegi puryltar̄jat t̄nkerisiniñ, ezilgen elderdi azat etyv çum̄s̄yn̄n̄n ortalyq̄t̄ kycteri qandaj bold̄,-degen teorijeli suravd̄n̄ çavav̄ os̄, çoldastar.

Ekinci,-puryltar̄jat ystemdiginiñ çana puryltar̄jat ystemdigi tus̄nda ult m̄eselesiniñ es bir myltiksiz, typ-tygel dur̄s̄ ceciletin s̄ebewi ne? S̄ebewi, puryltar̄jat ystemdigi typki n̄sana emes; Bul varl̄q taptard̄ ç̄ojuvoja, es bir tap bolmajt̄n̄ qoç̄am qurl̄s̄na k̄ocetin øtkel. Al, ult m̄eselesi tapt̄ qoç̄amnan tuv̄at̄n̄ m̄esele; taptar ç̄oç̄alojan son ult teñsizdigide, ult tart̄s̄da ç̄oç̄lad̄. Taps̄z, sats̄jald̄ç̄ qoç̄amda ezyv, ult teñsizdigi, ç̄n̄s̄ teñsizdigi, taç̄-taç̄ sondaylar bolmaq emes.

Çoldastar, taç̄da bir m̄esele var. Puryltar̄jat t̄nkeris çasaid̄; çasaç̄anda ojlaç̄an çerinen ç̄oç̄ad̄; oç̄an øzderinin ç̄n̄ t̄nkerisci iMarkiscil part̄jas̄ vasç̄yl̄q etedi. Puryltar̄jat ystemdigi memleketiniñ ømir syryvin, sats̄jald̄ç̄ çol men çana qoç̄am ornativ isin qamtamas̄z etetinde sol part̄ja, sol part̄jan̄n̄ vasç̄yl̄q̄ vol̄p tav̄lad̄.

Puryltar̄jat̄, puryltar̄jatt̄q part̄jas̄ bolmaqan ov̄yl̄s, økelerdiñ kyji qandaj edi, k̄ezir qandaj?-Bul m̄esele,-qazaç̄ystandaç̄ part̄ja qurl̄s̄, puryltar̄jat ystemdigi men ulttard̄n̄ øz tizginin øzine beryv sajasat̄n̄n̄ qamtamas̄z etilyvi degen os̄ vajandamam̄zd̄n̄ taç̄r̄v̄na çaloç̄ast̄rad̄.

Qazaqstanda ɵnerli kɵsipe, puryltarıjatta volıan ɵoq. Avılda ruv men veksımaq qalır dɵvirlegen, pəsəlke otarıl, qala—mescanıl volıan edı. Oral, Orınbor, Semej sıqıldı, ɵerlerde birli—ıarım ıjana tɵkeriscil adamdar volıan. Qajta, reviral tɵkerisinen kejin „alac“ attı vajsıl—ultıl partıja vardı.

Puryltarıjat tɵkerisin qazaq ɵıvkileriniń tilektestigi men ortalıq Resej puryltarıjatı ıasadı; Keıes memleketin ıasav, ult tizginin ɵzine berıv, taqı—taqı sondaylar partıja mɵselesine kelip tireldi. Bul irettede mɵsele ortalıqtaqı puryltarıjat partıjasınń kɵmegi men ıjana cecile alatın voldı. Is ıyızinde de solaj cecildi; Alıjacqı kezde ıer—ıerde, zɵ veti men qavırt acılıan ujalarda bul mɵseleni cecip verdi.

Endi vajandamamnıń ɵzine kirisemin.

ALQJACQI BES ıIL

(Qazaqstan partıja uıymnıń qurılısı men isiniń Orınbor dɵviri)

ıoldastar, meniń oıymca qazaqstandaqı partıja qurılısın eki dɵvirge velyvge voladı. Alıjacqı dɵviri—alıjacqı bes ııldaıqı—Orınbor dɵviri devge voladı.

Partıja uıymı qalaj qurıldı?

Partıja uıymı ɵz veti men, ala sarııanda, el soıysınń degen qızuı ystinde qurıldı; Keıes ykimeti ycin vastı majdanıja vajlaıan tartısta qurıldı. Qazaqstan partıja uıymnıń uııqılsı volıan negizgi tekterge munıń ɵseri tijmej qaloıan ıoq.

Alıjacqı kezde partıja kimlerden quraladı?

Partıjadaıqı ıavırpolıqtar kɵvinese partıjandar, qıız ɵskerler men ıumıscıl ar voldı; Olar qolına qaruv alır keıes ykimeti ycin vastarın majdanıja tikken tıp tartıssına aralasqandıqtan, ɵzderin ɵzderi kɵmɵnes dep ɵseptedi, partıja qatarına „qostı“, partıja uıymnıń vascıl ar kɵvinese vurınnan partıjada var saıası ɵsker vascılardan, qol vascılardan quraldı. Partıja uıymnıń icindegi vajıaqı ıasırın dɵviridin

dəstirinen qavarь varь, syjenetin çumьsьlarь varь, Orьn-bordaçь partьja uьmь çana devge voladь.

Partьjadaçь qazaqtar biren saran boldь; Eki—vas—tuz Rьjdyr, Aqçal kenderi çana vasqa usaq kəsip orьndarьnan tap seziminin çetektevi men partьjaçja kirgender boldь. Odan kejin Çangeldi ulь, Asьbek ulь, Mendec ulь çana vasqa solar sьqьldь keçes ykimetinin çolьna vastarьn qurvan çьluvçja vel vajlar, çoldarьna qural alьp alьsçan oçь-çjandar boldь.

Bul qazaq çoldastar partьjaçja tənkeristin ystinde, Qalcaq ren alac ordaçja qarьsь alьsçan tartьstьn ystinde kirdi; vular birdi—ekili bolsada naçьz vəlcevekter edi; nəge desəniz öz qalçьnьn icindegi ezilgen kəpcilikke taç atьratьn əktəzir men vəlcevek partьjasь ekenin vular uçьna vildi.

Partьja uьmьnьn alçacçь kezdegi ujtçylarьnьn pьcini osьndaç volatьn.

Ol kezdegi kəmiytetter, -durьnda kəmiytet emes, keçesterdegi praksьjalar. Biri men biri qatnassьz aralassьz istedi; tənkeris-cildik çьraçьlьçь men vasçьlьç etti.

Menimce ol kezde çavropalьç kəmənester men qazaq kəmənesterinin avьz birligi, sol sьqьldь qazaq kəmənesterinin öz icterindegi ьntьmaqtarь kycti boldь.

Bular ol kezde u t respəblijkesin çasav iretinde ne istejtininde anьç bilmedi. Menimce vularьn ol tuvralь oçlavьnada vaçьt volmadь. Yjtkeni olar ol kezde tartьsьp, soçьsьpçattь.

Byraq 18—19—20—çьldardaçь bul kickene əttiretter ylken tənkeriscil çumьs istedi. Olar partьja uьmьnьn negizin saldь; çergilikti keçester qurьp keçes ykimetinin negizin çasadь. Taçьda ajtam, olar asa ylken çumьs istedi; Qazaçьstan-pnь aptanomьjalь respəblijkesin quruvdь daçьndadь.

Çoldastar, bul kickene əttiretterdin, çana olar quroçan çergilikti keçesterdin maңzь asa zor. Əsrese ultçьldar men kyreste ajьqca maңzьdь boldь.

Stalin çoldas Çangeldi ulьna çazoçan qatьnda:

„Bajçь ultçьldardьn taptarь əzderinin eңbekcilerin qanavoçja qural çьluv ycin aptanomьjanь talap etedi. Sol severpti de olar ortalьç keçes ykimetin tanьj tur-

sada çergilikti keñesterdi tanıoıybı kelmeıdı; özderiniñ ıckı isterine qatnıaspavdı tileıdı“ deıdı. (Stalin çoldastın 1918—çybı 7—arıelde Çangeldi ılbna çazoıan №123 telgirambı).

Çergilikti keñesterdi quruv, osı birinci qazaq, evropalıq kəmənes ətirteriniñ vastı çumıybıda voldı. Bular sol keñes ycin keñesti qazaqıstandı quruvoıa çol bergisi kelmegen ultıbdar men aıanvaj kyresti.

Olar qazaqıstan partıya uıymnıñ uıymdasuvına negiz saldı. Biraq isteıtin isi tuvralı bulardıñ anıq pırogıramı volmadı. Bizdiñ partıyanıñ ortalıq kəmiıtetı azamat soqıybı kezinde de əktəvir maqsattarın iske asıruvdı onıñ icinde ult məselesin secyvdide esten soıarındı. Lenin, onıñ partıyası ult məselesinde partıyanıñ anıq pırogıramın, bul çönde isteıtin isin belgilev qatında voldı.

Sonдықtan da sol kezde 8—partıya sıjezinde resej kəmənes partıyasın pırogıramı qaraloıanda ult məselesi ylık aıısqı saıındı. Is çyzinde bir qıjır avdandan keıin ekinci qıjır avdan, bir az ulttan keıin ekinci az ult qoloıa alınpır, partıyanıñ ult saıasatın orındav retinde kəp çumıybı istelip çattı. Munı Çangeldi ılb Əııvaj çoldastın 1918—çybıoı 7—arıeldegı qatınanda kəryvge voladı. Bul çatta qazaqıstannıñ artanombıjalı respəvlıkesin quruvoıa daıındalıv məselesi kəterilgen.

Qazaqıstanda tek 20—çıldan vastıv qazaq dalasın təñkeris kəmiıtetı qurıloıannan keıin oıana qazaqıstan partıya uıymın biriktiryv, qazaq artanombıjasın quruvoıa daıındalıv məselesi kəterildi. Bul məseleni qazaqıstannıñ partıya kəmiıtetteri kəterdi. Biraq bul məseleni ol kezde ortalıq partıya kəmiıtetide qoloıa alıp edi. Ortalıq partıya kəmiıtetı 20—çybı 20—majda qazaq dalasın uıymdastıratın ovıybıstıq vıjıra quruvoıa, qazaqıstanıoıa çavartı qızbımetciler çıberivge qavıybı soıardı.

Qazaqıstan partıya uıymnıñ vesinci kənpərensge deııngı əmirin, çumıybın nemen pıcındeıvge voladı?

Qazaqıstan partıya uıymı əsti, çumıybı istedi, aldındıoı kederıgilerdi çenıp alıva vastı, alıoıacıq çıldardıñ iri—iri mindet-

lerin orındadı. Ol mindetter purıtarıjat ıstendigin kuceıtu, ult sajasatın iske asıruv. Bul mindetterdi aırtıqsa qıjın ıaıdaj- da orındavoıa tuvra keldi. Ol ıaıdajlar: birinci—vıkil keıester odaıdıń ıaıdajı qıjın volda; ekinci— qazaqıstannıń sajası- carıvacıbıq ıaıdajı qıjın volda. Onıń ıstine partıja ıjımbı- nıń qalıń vıqara men vajlanısbı ıte nasar volıp, partıja ıjı- mbı icinde tyılı dert volıp turoıanda alac-ordacılar or qazıp ajaqtan calıp ıtı.

Men alıacqı ıaldardaıp partıja ıjımbındaıp dertten vas- tajmbı. Ol dert qandaj ıdı?

Birinci—partıja ıjımbındaıp qazaq kımınster men av- ropalıq kımınster ala avız volda, bir—birine senbedi, ulı orıs ultıdıbıq kuctı volda.

Avropalıq kımınster qazaq kımınsterine senbegende, ol- ar: birinci—qazaq kımınsterin ıın kımınske eseptemedi; ekinci—qazaq kımınsteriniń vajlar men vajlanısbı ıasavnı- an, alac ordacılardıń bıralına ıyvinen ıerindi; ıncinci—qazaq kımınsterin tırbıjelev, qajta tırbıjelev retindegi mindetterge, ıdisterge, ult respublikaesindegi avropalıq kımınsterdiń min- detterine tysinbedi; tırtinci—senbevinin eń negizgi sebevi, ız vabı ult tendigin qostasada, ult sajasatın orındav ıoldarı- purıtarıjat ıstendigi men ır ultıń ız aldına derbes el volı- vın uctastıruv tuvralı lenin ıolına tysinbevi sebepti olar is ıyzinde ulı orıs ultıdıbıqına voj urdı. Sıjıte tursada vular ızderin varıp turoıan enternatsıjanalııa sanadı.

Mundaj „enternatsıjanalıı“—dıqtıń, is ıyzinde—ulı orısbı- dıqtıń qandaj volıqandıbıqına Orınbır ıkili—Sıvniıtse ıol- dastıń 8—partıja sıjezindegi sızı dılel. Menimce munıaj- raj ketyvge volımajdı. ıjkeni bul olardıń qandaj „enterna- sıjanalıı“ volıqanıń, ult mıselesine, ır ultıń ız aldına vılinıvine qalaj tysingenin aırtıp kımsetedi.

Sıvniıtse sızinde Lenindi, partıjanıń pıroııramın „sınaj- dı“. Vıride malım, 8—partıja sıjezinde Lenin, Vıqarın men, Petakop ven Ozıjniskij ıana vasqaları men mıqtap talastı. Sol talas kezinde Orınbır ıkili—Sıvniıtse ult mıselesi tuvralı partıja pıroııramına qarıs ııııp, onıń orınbına ıer ıyzilik pıroııram usınbıp mınadaj sız sıjledi:

„Әр ултың өз тизгинин өз қолына алуы ырайына келсек, Реткер қолдатың сынан кейін мақпан айтатың сөз қалмайд. Тек менім айтатыным, Ордыбордың гувирнелик партия ұжымның кәперенсесінде, ол тыгил биринци төңкерисцил әрмиенин кәперенсесінде де ыроғьрам тувраль қавлының негизине мынадай тезис алынды: вайсыл ултың тыгил, җеке ултыңды ырайытатында өз тизгинин қолына алыр җеке вәлинув ырайысыны берувге қатты қарсы волув керек. Кәмәнес етернатыжаналы ыроғьрамның устайтыны—җеке ултың ырайытатының өз алына волув емес, қай ултың вольсада ырайытатының тилегин ырайытатың җер җызилек төңкерисцил ұжымның тилегине вәдәти вәлув керек“).

Соны мен Сувнийтсе вькил Ордыбор партия ұжымның атынан биздиң ыроғьрамға қарсы сықар, оны апаратыны ыроғьрамға есептеди. Ол әр ултың өз тизгинин өз қолына алыр вәлинувин вәдәти тувраң апаратыныдыға сананды.

Өз қара васы төңкерисцил, вирақ воль мәседе җәнинен ис җызынде улы ордысыдыға вай урған қолдатың ол кезде қандай дарақада вольанын осыдан тисинувге вольды. Билесиз вә қолдатыр, кейде еки қыңыр четтикте бирине бирі қосылыр келеди. Мен Сувнийтсе мен Ермек улын аламын. Сувнийтсе өз пикиринсе, „асыр кеткен етернатыжаналы“, а, Ленин апаратыны. Ермек улы улты. Сол Ермек улынан, Ленин қолы—деген не?—деп сұрағанда „Ленин қолы апаратыныды“ деп җавар вәрипти оғой (кылки); мине қарама қарсы еки қыңыр четтик қалай қосылады.

Мундай җағдайда қазақ кәмәнесстериниң де авропалық кәмәнесстерге сенбеви тисиникти еди. Типти воль қарсылық җасавға да вәрса керек, (воль II- кәперенсесінде вольса керек).

Қазақ кәмәнесстериниң авропалықтарға сенбеви кечиримди де еди; уйткени авропалық кәмәнесстердиң җағдайы әлги вольды; оны устине қазақ қалы вурын өзін алдаған, райдаланыр җеген орды атавльға сенбейтин еди. Ол җалы қазақ елиниң орды атавльға сенбеви өктәвирден кейинги алақары җылдарда қазақ кәмәнесстеринде әсер етти. Дурдысында да төңкериске дейин, ырайытаты җәнге дейин қалықтың қалың вәдәти „сары ордытың вәри орды“ деп вәлетин еди.

Bul aloqacqъ ves cъldьqъtn virinci negizgi derti; ol kezde bul dert Qazaqstanda valsevek ujbъmъnъn vekinip ilgeri vasuvъna mumkincilik vermegъn.

Ekinci dert-qazaq kәmәnesteriniң arasъndaqъ ultcъldьqъ pen cъkcildik.

Kelise almavcъlьqъ qajdan cъqъtn, negizi nede?... Bul tuvralь qazuvcъlar az volojn cоq, әr qajsylarь әr tyri teorijeler cъqar-qan. Olardьn vәriniң qazuvъnda da azdap durьstьqъ var. Biraq azdaqan qana durьstьqъ. "Bras, ruvcъldьqъ cъerlesitik, әz adamь ycin „kәmәnesterdiң“ yki met ycin volqan kyresteri cъkcildik kyreste edәvir orьn aldь. Onьn vәride durьs, biraq varlьqъnъn tyjini munda emes. Negizgi tyjini-kelise almavcъlьqъqa, enternatsъjanalcъlar men ultcъldardьn arasъndaqъ kyreste-partъja icinde qazaq cъkcildigi 1920-cъlь partъja alac oqъmьstьlarь par tьjaqъ kirgennen veri qaraj bastaldь. Alqacqъ vәlinyv, kelise almavcъlьqъ eski qazaq kәmәnesteri men partъjaqъ kirgen oqъmьstь ultcъldardьn arasъnda kelise almavcъlьqъtar voldь. Son oqъlardь Әvez ulь, Saduvaqas ulь Sьmaoqъlь cъana osъndaotъroqan keј bir cъastar bastadь. Bulardьn atьn atamajmьn. Osъlardьn arqasъnda Bәkejqan ulь Ojalьjqanda voldь. „Eski“dep atavъmъnъn sevesi olardь 18-19-20-cъldardьn dәvirine qosam. Cъnъnda vular Qazaqstanda partъja ujbъmъnъn, keңestiң negizin aloqac qalaoqandar; vular ol kezde Mendec ulьnъn cъigine qatъnasъr sonьn maъna ujbъndasqandar.

Mendecir cъiginde voloqan cъolastar ol kezde solaqajlьmъr aq ketsin, anьq pьragьramь volmasъn-aq ajьbьcә cъkcildik cъasaqan-aq volcъn; biraq - sondada, olar negizinde partъja cъolь ycin kyresti; Al endi Saduvaqas ulь Sьmaoqъlь, Әvez ulь Muqtar cъana olardьn nәkerleri alac ordanьn cъolь ycin kyres actь. Menimce vuqan ec vir kymәn cоq. Qazaq kәmәnesteri arasъnda voloqan cъkcilderdin negizgi tyjiniosъnda.

Munda-Qoçanьrcъldьqъ, Brьsqulьrcъldьqъ cъana Saduvaqasьrcъldьqъ sьjaqъtn ultcъl cъkcilder arasъndaqъ kelise almavcъlьqъtn negizi nede?-degen mәsele tuvuvь mumkin. Munda enternatsъjanalcъldьqъ pen ultcъldьqъtn isi cоq. Durьsъnda olardьn arasъnda kelise almavcъlьqъ voloqan cоq. Olardьn әz ara alcajuvъnan cъaqъndasuvь kәbirek. Olardьn kәbinesә

дараға үсін таласыр уй'есе алмақандық болмаса, ултылдықтар, байлардың, алақ ордасылардың сана көйлері ретінде бірінен бірі аяғыр алу мүмкін емес. Олардың ултылдық мақсатты сүзеге асыру фәніндегі қана тактике фәніндегі уй'есе алмауында үлкен маңыз қоқ.

Улт тек арасы аяғырмай тұрғандағы дәвирди сөз қылоғанда, ол кезде Түркистанда сүрген Қақан ұлы, Бұрсуқ ұлдары неге атажызы деп мақан сөз таставлары мүмкін.

Бірінші-олар Түркистанда вола тұрсада сол кезде қазақстанға барып таратқан, тезис қазыр келіп қазақстан көсемдері мен қатынас қасаған; екінші-менің қасар отыраған байандамда қоқоғалатын мәселе көзі мен қарағанда улт тек арасы аяғыру қумасы тек ресми кезең.

Сегі қуртай сәр келген-ұлы оғы ултылдығы қана ултылдығы рен қыресу қумасы, ол кездегі нақтыз вәсебек қазақ қана авропа көмөнестеріне өте қып соқты.

Қазақ көмөнестері ултылдығы арғы сәрып, түркі мақсаты авропалық көмөнестерден көрі сәте тисинді; сондықтан, қазақ ултылдығына қарсы қырес асу қумасына көбірек көңіл бөліп ұлы оғы ултылдығына қарсы қыресті әлсіретіп қыверді.

Қазақ көмөнестері веріректе ұлы оғы ултылдығына қарай вет вугыр оларға қарсы қырес асқан кезде, көбінесе ултылдығының тоғына қосылып кетіп сүрді.

Ленинчил авропалық көмөнестерде осындай қыпсылыққа кездесті. Ол кезде авропалық көмөнестер қыресті екі мажданда да бірдеж алып сүге алмады. Оларға кездескен қырық осы болды.

Бүгінгі алақ—ордасылар тұралы қана вайсыл оқымыстыларды партыяға, кәсіске тарту фәнінде орталық көмітет қандай қол қолданды, ол қолды не себерті қолданды, вұл мәсеledge тоқталып өту керек.

Мұны орталық көмітет валай тисинді: қазақ қумасыларын—авыл еңбекчилерінен көртеген партыя ұжымын қуру илезде оғдалатын қумасы емес; авропалық көмөнестер қазақ тили вилмејді; сондықтан, қазақ еңбекчилері мен қоған қолтық араласыр кете алмады. Оның үстине ол кезде қазақ ең-

vekileri orьs ultьna senvejtin edi. Qazaqtan ььqqan сьп walsevekter az edi. Bulardьn tek qalabь ьerde oquwсь ьastar arasьnda ьana ьqralь var edi.

Ol kezde wajсьl qazaq oqьoьandarbьnь el icinde ьqralь kucti boldь.

Partьjanьn ult sajasatьnьn kьzdegen mindetteri kenes yki metin uьmьdastьrьp, oьan qazaq kьpciligin qatьnastьruv ьe nindegi isterdi ьedel ьyzege asьruv kerek edi. Sondьqtan vizdinь mindet—ultсьl oqьoьandardь icke tartьp, tьjisince paj dalanьp, avьl kьpciligin ijemdenip, osьlardьn negizinde ken es quruv, edi.

Ne ьurlьm kьpcilikti ьzimizge tartьp, kedejlerdi uьmьdastьra tyssek so ьurlьm wajсьl ultсьldaroьa qarsь soqьbь kuc ejte tystik; osьbьn negizinde ьzimizden qьzmetciler tovьn da jьndar vaqьtca icke aloьan ultсьldardь cet qaqrajьlar icten сьoьaratьn dьvirge ьettik.

Ulь orьs ultсьldьoььna qarsь kyresti ьlsiretip qazaq ultсьldarbьna qarsь kyresti ydete tysuv, ol kezde kelispejtin edi, bul qazaq kьpciligi arasьnda oьь senimsizdikti molajьp olardь icimizge tartuvdan vas tartqan men bir volar edi.

Sьz ьoq ulь orьs ultсьldьoьь men qazaq ultсьldarbьna qarsь eki majdandada kyres ьyrgizilyvi mindet. Biraq walsevekter isti ьr bir ьaoьdajoьa sьjkes isteji. ьr dьvirde vastь kucti vastь qavьpqa ьumsaj viledi.

Al, endi qazaq ьaoьdajьna ekj majdanda da kyresuv ьumьсь odanda kьri severlikti kerek qьldь. Ol kezdegi vastь qavьp ulь orьs ultсьldьoьь edi.

Menimce osь walsevektik ьoldь ol kezdegi ьergilikti kьmьnester tysinьegen, tysinsede bir qatarь ьana tysingen voluvь kerek, sondьqtan, ol kezde ortalьq kьmijtetke arьz verip varuvсь ьokilder kьp voloьan, ortalьq kьmijtet olardьn isine ynetmi qatьnasuvь kerek voloьan, vastь qьzmetciler ьlsin-eli almasьp oььroьan.

Yсinci-wascьlьq sol kezdinь qalьььna ьete tysine almaoьan, kьpcilikti uьmьdastьruvdьn ьdisterin tavuv olaroьa qьjьnoьa soqьan, ajььbьqca ьaoьdajьlardь kejde ьete waqalامasa, kejde asьra waqalaoьan. Munь sol kezde voloьan kьnperenselerdinь qa-

Ыларьнан анық көрүүге voladь. Mine, тырлi кемчилiк осыдан барып тувожан.

Көрсилликке partyjanьнң әсерин тигизип partyja ийымьна қақсы төрвије берүүде waspa сөздин маңызы өзгесе volьp санaladь. Durьсын айтқанда ол kezdegi waspa сөз қазақ partyjь ийымьна enternatsьjanaldьқ төрвије берип, partyjanьнң авьлоја вқральнң сьуигизип partyja wasьылоьн кьусейтүв mindetterin сөңилейткен сөқ, қайта авьrlattь.

Сoldastar, мен көзеттердин қалры wasьытна тоқталмаймын. Sol kezde сьққан „Ақ-сөл“ көзетин сьнында Duvlat уль Мьрқа-қьp wasқарьp kelgen. Қазақ көзетине берірек kelgen соң еңбекци деген қалоявдь қосьp альp Saduvaқas уль Сьмақьл, Bajdilda уль, Әvez уль қана wasқа ultьыldar wasқарьp kelgen.

Bizdin үcin sol kezdegi partyja ийымьннң қатарьн тaldap әтүвдин маңызы өзгесе.

V-кәnpеренсе тусьнда, 21-сьлы 26677 кәмөнес volдь delinip көрсетилпти. Munьнң icinde қазақь қанса, ол қақь мәлим емес; вирақ, кей вirevler 150 самаль бар дегенди айтadь. 1922-сьлдьнң tazalavьннан кейin 16 мың 5 сьыз кәмөнес қалоян; munьнң қазақь-1481 adam. 1923-сьлы кәмөнестердин қайта esebi альнояннан кейin кәмөнестер-16 мың 9 сьыз volдь; munьнң қансасы қазақ-мәлим емес. 1924-сьлы варьлоь 14,700 кәмөнес volоян, бу лардьнң қазақь-2700. 1925-сьлы 21,600 кәмөнес volоян, munьнң-6,500 i қазақ.

Bul сььpьp нени көрсетеди? Birinci, бул сььpьp, кьүмәнди сььpьp, екinci-қулдьpьp керi ketip vara қатқан сььpьp. 1925-сьлы кәмөнес саньннң әсиви оң тьстик қазақьстан қосьлувьннан.

1924-сьлы қазақ кәмөнестериниң сань volоянь 2700 edi; оң тьстик қазақьстан қосьлоьаннан кейin кәмөнестер сань тез әсти. Вирақ, ийым icinde „салмақть“ арттырув үcin қорамал кевейтилген edi. Бул Қоқан ильннң қолы мен қасалоян is. Partyjanьнң 5-кәnpеренсесинде бул тьвральp pактьpьler қарььjалан-оян.

1926-сьлы partyja қатарь тексерилгенде мындаоян adam сөққа сьққан, булар тегинде пачар кәмөнестер емес сьояр, дьније сьзинде volмақан кәмөнестер сьояр (кьylki).

Mine partyjanьнң icки турмьсьнда volоян айьpьдса қьььп

dertti ister osýlar; iri мәselelerdi osýндай қыяп қақдайлarda cecyвge tuvra kelgen.

1921-қыста дејін azamat соқысы volds; ol kezdegi қалық, қалық күй osýндай volқан.

Ol kezde avыldaқы еңбекtiler көрсiligi arasyнда tyк қу-мыс қоқ edi, көрсilik vajlardың, veksымақтардың қанавынан сықрақан kez edi. Кеңester қат kisiler, kerek deseңiz dus-randar da отырыр kelip edi. Қер мәselesinde ult arazдықы кycti volds. Bөдқет тым nasар edi. Uжымdastyруv қуысты-рының өte nasар volуvына osýlar severci volқан.

ALACЫ QPALЫ TUVRALЫ

Egerde sol kezdegi uжымның vасынан kecken ylken қыяп-сыбықының viri-alac ordаның қасырып uжымна тоқталыр ket-pesek әngime toлық volмақан volар edi.

Qalсақ pen virge majdanda қер мен қексен volқан alac-ordасылар өңin айналдырыр кеңes mekemeletine қана partы-жақа еnip өзderiniң зулымдық isterin қyргizdi. Kezinde vul мәsele қарыққа сықтына қоқ-ра, ol қақып мен vilmejmin; virақ alac-ordасылардың қасырып uжымна қатыnasуvсылардың берген қанавына қарақанда, olар ol kezde-biz кеңestik volамыз kecirim istеңiz-dep Mәskevge өtinic қyргizip отырыр, osь мен қатар кеңesti қulatuв isin қола алаңандықы қazirde өte ајқып volыр отыр.

Alacordасыldar trartyja veletin vetke ustар osýның arqasnda өзderiniң maqsатын қyzege асыруv үсin көр volыр тоptаныр partыжақа еnyvdi mindet қылыр қојоқан. Tek osь maqsat ven қана, асық tyrde pajdalanуv үсin keңes mekemesin iritip, cirityv үсin өзderiniң vajсылдық maqsattарына pajda-lanuв үсin olар кеңes орындарына kirgen. Olар (qazaқ alac-ordасыларының uжым) Tyrkistanda төңkeriske қарсы uжым қurastyрыр, Oрыnvorda, Almatыda, Semejde қана vasqa қalalarda vөlimдерin асқан. Әrijne, alac-ordасыldar мунь мен қана қанақат қылмақан, odanda әri ketken: Zakij Valiidijip vastақан төңkeriske қарсы uжым мен тоқыз vajlanыс қасар өзderin sonың vajсылдықына vақындыроқан;

cet patsalıbqataroqa resej qacqındarь men qatьnas җaоьн, qaruv җaraqь vандь uьmдastьrьр savuьl җasaоjan (orta ʒijedegi vaspasьlar men qazaоьstanda volojan vандьlar), alac-ordacьldar keпes mekemlerin ʒzderiniп zulьmдыq maqsattaгь ucин rajdalanьр kelgen. Җastardь ʒzine tartьр vaspa sezdі qoloja aluvды vastь mindet dep vilgen. Aqьrьn-da partija uьmь qatarьnda da alac-ordacьldardьң җoьн җurgizip sezin seјlegen velgili senimdi adamdarь (qaldьoьр kʒirgi kynde de җoq emes) volojan; bul adamdar partьjada җoq alac-orda oqьmьstьlarь Bʒkejqan ulь Oјalьjqan җana vasqalarьnьң vascьlьoьр, solardьң aqьlь men .s җurgizgen. Ol kezdegi «domkomderdiп» ʒdisteri vʒriпe mʒlim, onьң vascьlьoьр alac-ordacьlar qoьnda voldь.

Җoldastar, ʒzьraq eskertip ʒtetinim:-men vajandamamda tarьjqьј paktileгe toqtalatьn voloјandьqтан keј birevlerdiң attarь atalьр ketyvi mumkin; sonдыqтан attarь ataloјandardьң acuvlanvavьn surajьmьn.

Sevevi birinciden ʒleпnen sez alьр tastavoja mumkin emes, ekinciden-bul tek ʒtken tarьjqь qana; oоjan keјiјtin ret җoq; ol sol tarьjqьtьң icinde kʒmilip irip-cirip qaloјandar meјli acuvlana versin.

Җoldastar, menim sizderge җarьjalamaqсь volьр oтьrojan dukimetterim Bajtursьn ulь Aqьmet vastaojan tʒnkeriske qarsь uьmtoja qatьnasqandardьң җavavьnan alьnojan dukimenter; bul uьm qazirde җoјьlojan. Qazirgi kynde tʒnkeriske qarsь taоь vir ultсьl uьm tavьlьр җoјьlьр җatьр. Munь vasqaruvсьlar Tьпьсraj ulь Muqamedҗan, Ermek ulь ʒlimqan җana Dosmuqamvet ulь Qalel. Bul sonoьр uьmньң dukimenterі mende җoq; sonдыqтан Bajtursьn ulь Aqьmettiң vastaojan uьmньң dukimenterinen rajdalanvaqсьmьn.

Oјappas ulь Qalel җazadь: „1920-җьl, җa 1921-җьl kʒktemde Semeјde mʒcilis voldь. Bul mʒciliste qaralojan mʒsele tovbьmьz ven partьjaоja enyv җajьnda edi; saјasьј turmьsta salimaоьmьzды artьruv kerektigi tuvralь edi. Maјilistiң cecyv-ne salьnojan mʒseleler osьlar“.

Ultсьl Omar ulь Eldes mьnanь ajtqan: „Bajtursьn ulь Aqьmet partьjada җoqtardь partьjaоja kiryvge ygittedi, ygittegen-

niң biri özim edim. Ermek ulь da Bajtursьn ulьnьң sөzin quvatadь; Bөkejqan ulь Әljьqanda osь pikirdi җaqtadь.“

Omar ulьnьң osь җававьнда mьnadaj sөz var: „toptanьp partьjaqja kiryv җөninde Bajtursьn ulь Aqьmet acьq qat җazqan. Bul qat ultьldarqja arnalьp җazьlqan qat edi. Partьjaqja kiryv sajasatьn men: ultьldar volьp partьjaqja ensek qazaq qalqьnьң maqsatь ycin җarьja mymkindikterdi pajdalanaмьz dep tysindim“.

Ajmanьt ulь Ғysirpek җававьнда mьnanь ajьtqan: „1921-җьldьң qьsьnda Semejdegі qazaq qizimetcileri bir kisiniң (atьn atamajmьn) pөterine җьjnalьp mәҗilis qurdьq; icimizde kәm-өnesterde җana alac—ordacьldardьң vastьqtarьda voldь. Bul mәҗiliste qaralqan mәsele qazaq qьzimetcilerinің partьjaqja kiryv tuvralь edi. Alac—ordacьldar, onьң icinde Duvlat ulь Mьrҗaҗьp—keңeste җavartь qьzmetterde voluv ycin partьjaqja kiryv kerek voladь degen sөzderdi ajttь“.

Olardьң ne istegeni mьnadan ajqьn. Qjavras ulь Qalel vьlaj degen: „Bөлcevekterge qarsь soqьs acuvdaoьь aloqacьь taңdaoqan җolьmьzdьь salqannan җyzege asьroqan volsaq ylken qatalasqan volar edik; nege desөңiz, көpcilik uьmдastьrьlmaqan edi, qolda var kyc az edi, onьң ystine vөлcevekter bekiniр өsip kycine kyc qosьp kele җatqan җaқ edi. Orьs qoqamь onьң oqьmьstolarь orasan selqoz turqan kezi edi. Tap osь җaқdajda is vastasaq qazaq qalqьn qьroььnoja ucьratьp, әsirese qьs icinde caruvacььoььnьң negizin vuzьp qazaq dalasьna vөлcevektik pikirdiң taralьp ornьoььp ketyvine mymkincilik verer edi. Qazaq qoqamьn tapqa, җikke vөlip nese җasirler voьь ornьoььp qaloqan qazaqтьң ult turmьsьna әdet җurьpьna vөлcevekter qotьrьn җuqtьrar edi. Osьlardь eske alьp bir vөлcevekterge salqannan qarsь cьqpadьq, qazaq kәmijtetinen ovььstьq keңeske vaqьttca өkilder engizip onьsьn aңdьdьq. Osь retren kyc qurastьrьp qazaq dalasьnda keңeske qarsь көterilisti dajьndap alamьz oqoj dep ojladьq.“

Semej qalasьnda vizdiң җolьmьzdьь, vizdiң maqsatьmьzdьь көzdegen tөңkeriske qarsь vasqada uьm vareken. Uьmьnьң varьoььn әpireldiң aloqacьь kezinde ojana bildik. Bul uьm өte җasьrьn tyrde istep kelgen eken. Sondьqtan viz bul

ujьmnan N. B. Bejsьrdь ojana bildik. Sonьд usьnьsь voьpьca osь ujьmoqa endik“.

Әdil ulь Dince җавабьнда вьлај degen: „Zakij Valijdir, Bajtursьn ulь Aqьmet җana Ermek ulь Әmuqan Mәskевde voloqan саqьнда uьm acuv kerek dep avьz biriktirdi. Ғasьrn uьmьnьд ortalьoьn Orьnvor җasamaqьsь volьp qavlь istep mәҗiliske qatьnasuvьlardьд varьoьь tegisinen osь ujьmoqa kirdi“.

Eseterine alьndar, bul vaqьjoqa keҗes ykimetine berildik, kecirim verilsin, dep Mәskев alьnda alac ordacьldardьд sөz qozqar җyrgen kezinde voloqan oqьjoqa.

Ekinci bir җавабьнда Dince вьлај degen: „җьjььsta Sibir, Aqmolada, Semejde uьmьnьд ujalарь acьlsьn degen qavlь boldь... vizdi Tәckenge җivermekci boldь; сонда турoqan Duvlat ulь Mьrҗaqьrqa osьнда ortalьoь җasav җөнin ajьndar dep tapsьrdь.

Tәckendegi vastь adam Duvlat ulь Mьrҗaqьr edi. Tәckenge kelisi men Mьrҗaqьrtь tavьp alьp voloqan vaqьjoqanь tegis tysindirip өttim.

Boloqamvaj ulь Qajretten kelisi men җьjььs саqььldь. Bul җьjььsta Duvlat ulь Mьrҗaqьr, Qacьmьvaj ulь bьsa, Bijtilev ula Damolda boldь...

Esimde җoq, Omar ulь Valijqanda bolsa kerek. Bul җьjььs Orьnvorda uьm acьlunьn, vizdiь Buqaroqa җyryvimizdi maqul dep vildi“.

Boloqamvaj ulь Qajretten җавабьнда вьлај degen: „men Tәckenge kelisi men Duvlat ulь men Dosmuqamvet ulьn көrip җoьqьtm; negь deseң maqan tapsььloqan җumьs —osьbekevin көrip, kelgen mәnisimdi olarqa tysindiryv edi. Tәckende men kelgen әzirde bir ret җьjnaldьq; munda Duvlat ulь Mьrҗaqьr, Dosmuqamvet ulь Qalel, Espol ulь Mьrzaqazь җana Birimҗan ulь Qazьmьek boldь. Munda qaraloqan mәsele menі Zakij Valijdirke җiverip aluv kerekve, җoqpa—degen mәsele edgei; ne deseңьz, Valijdirke җaqьнда җoьq qan Birimҗan ulь Buqaradan kelgen edi, ol vaspacьlar men qatьnas җasaloqanьn qazaq tarapьnan vaspacьlarqa көmekkөrsetyv kerektigin җana vasqalardь ajьttь.

Bul meni çiberemiz dep qavlı qıldı; yitkeni eski dostarın atınan kelgen maqan bir çañalıq ajtar dep oıladı“.

Osı çavavında taqı vıajı degen: „Nı degen adam uıın acuvıa negizinde qarıs emes (uıınnı Tackendegi çasın bılımin acuvı tuvralı), biraq, tyrlı sebepter men ol volsın vasqalar volsın cete voladı, nege desenz olar çavartı qızmetterde otır oıı“.

Bajdılda ulı Əvdıraqman vıajı degen: „Saduvaças ulı Şımaqı sol kezde Orınbordan Semej vara çatqan sararında keçes ykimetinı kuji çaman, Tyrkistanda vasparı koterilip çatır, volacaq özgeriske dajın turuv kerek... degen qavar taratır ketti. Qızılçarda volıan çıjlısta—çumıstı ilgeri vıstır, otarçılara qarıs kyrestı birge uıındaşır çyrgızyv kerek degen toqtam vıldı“.

Ədil ulı vıajı deıdi: „Əli esimde bir çıjlıs Buqardıń tetence kemesıesinıń tırı aqasında vıldı; bul uıınnı mycesı edı. Bul çıjlısta meni uıınıa kirgızyv maselesı koterıldı. Olar meni völek yje qamar qolıma quran ustatır çasın isti əkerelemeske ant ickızdı.

Olar bul çıjlısta kuctı qalaj qurastırıvı, qandıj ədis qoldanıvı sız qıldı. Zəkij Vəlıjtır—osında otırıandardıń vırı Buqar respublikesinı çavartı qızmetçileri dedi. Çıjlıs əlsin—ə sin volır turdı. Vəlıjtır belsendilikti mıqtar çasadı. Qaraçatlı çıjnastırıv çene vasparılara çerdem kersetıv çonındegi isterdıń nacar dep Vəlıjtır bu aıı otırıandardı ırsıpta aldı“.

Espol ulı Mırzaçazı çavavında mınan ajtıdı: „Vəlıjtır ben 1918—çılı kyz Orıskıjde çolırsıuvoıa vadelestik. Ol öziniń əskerin əkelip Bacqurt, qazaq əskerin çırmaq vıldı“. Onan bir kelki vaqt otkennen kejin Vəlıjtır Bajtırsın ulına qat çazır özniń Buqarada ekenin, serikteriniń kıp ekenin ajtqan. Qatınnı aqırında qazaq ultıdarı atınan 2 kisi suraıan. Bul eki kisi orta əzijdegi çasın uıınnı qazaq bılımin vasqarıuvoıa tıjsı volıan.

Ədil ulı Dince öziniń çavavında mınan ajtıdı: „...Ol kezde qazaq ultıdarı tek özderiniń kycine senbej, maqsatlarına öz beti men çetyvdi oına keltirmedi. Ol kezde orta

Əzijede Valijdir sijaqtı ataqtı adam cıqqan son... çərdemdi cetten kytti.

Azattıq cıqırs cıqtan keledi - dər ujoarıldı. Baspacı kyçi tıvralı əngime volıp cırdı. Valijdir öziniñ serikteri men kər əsker qura aladı; cət memiləketter men vajlanırs cısaaj aladı; qolajırs cıqırdaj kelgende ykimetti öz qolımbızoja alıp tənkeris cısaavoja voladı - degen dəme voldı.

Çanzaq ulı men vajlanırs cısav ycin meni Pəroqanaoja cıberıyve ujoarıldı. Pəroqanada men qırqırs ətiretin ujmıdas-tıruvoja mindetti edim. Yjitkeni baspacı r arasında qır-qırsdar kər voldı. Baspacılardıñ özide qırqırs cırinde voldı. Baroqannan kejin Çanzaq ulı men, Valijdiptiñ tapsırojan cımbırs cıjınan sejestim, Çanzaq ulı bul usınsırs durıstar qırqırs ətiretin ujmıdas-tıruvoja volatınsırs ajttı.“

Dakomenterge qaraqanda olar kəmənester men birgede talaj məçilister cısaqjan, cıstaroja bıqralırs cırgizgen, vaspa sözden pajdalanqjan.

„Məçilisterde kəbine pələndej qızmetcilerdi pələndej qızmetke belgilev məseleri qaraldı“ bul Ajmanıt ulınsırs cıavavı.

Sol cıavapta mınadaj sözder var: „ekinci keñester sijezi kezinde cısbırs ujmınsırs kəsemderi Bajtursıns ulınsırs, Əvez ulınsırs cəne basqalarınsırs vastavı men b'ırsırs qazaq ökilderi-niñ məçilisi cıqırsırsırs.“

Məçilisti Əvez ulı basqardı. Məçiliste otarcıldar men kyresıv məselesi qaraldı. Bul məsele tıvralı naqırs ultcıldırs qavırs cıjoarıldı. Ekinci qaralojan məsele Sadıvaqas ulırs Sımaoırdınsırs ornınsırs tysirilip, cızaoja vıjırsılvırs tıvralı edi“.

Bul məsele tıvralı cıjoarılqjan qavırsda ... Məçilis-Sımaoırdınsırs Semej gıvirnesindegi isteri gıvinelik keñes kəmiytetin tazartırs, gıvirnalırs tənkeris kəmiyteti qıruvıns tılırs durırs dər tabadı. Sol sijaqtı məçilis Sımaoırdınsırs Semejdegi vasqa isterinde otarcıldardı cımbırs-tan alıp, -tırojan el qızmetcilerin cımbırsqa qosıvınsda durırs dər tabadı“ delindi kəmənes partıjasınsdaoırs Sadıvaqas ulırs Sımaoırdınsırs isteri tıvralı bul qavırsırs tənkeriske qarsırs cısbırsırs ujmırs cıjoarojan.

Saduvagas ulь Sьmoqul tuvralь aqtardьn тьңсыь, ulьтсыл-
dardьn enternatsьjanalьsь kəməvəstər arasьndaqь тьңсыь
voloqan Bajdьlda ul toьloьbraq ajtadь. Ol җававьnda: „Sьma-
qьldьn товь vykil qazaqьstan kəleminde osьlaj qurьldь,
vьraq Sьmaqьl əz товьna rьjza volmaj җyrdь. Ol ne qьlarьn vil-
mej qattь vajьmoqьa tysip җyrdь, keс volsa Əvez ulьnьn pəterine
varьp oтьrьp alatьn edi. Bir kьnь menim җatqan nəmirtme
kelip: «otarcьldar» meni quvdalavьn qojmajdь ... Əvez ulь
meniң. Təckenge varьp, onan vaspacьlar җaсьna сьoqьp ke-
tyvimdi qostajdь; Əvez ulьnьn bul tysinisin qavьl aloqьmьz
keledi vьraq bul tuvralь səniң pikirinди vilgim kelip edi-
dendendi, ajttь“ deьdi.

Sьmaqьl 22-сьль Məskevden Bajdьlda ulьna җazoqan
qatьnda: „menimce kelecekte vizd'ң ədisimiz mьnadaj voluv
kerek: viz vijlev ycin (ykimetti əz qolьmьzоqьa aluv ycin)
kyrespejмiz. Bul maqsattь birinci oгьnoqьa qojsaqta, vizdin
mьnьmьzоqьa vəri bir җol vermejdi. Sondьqtan җastardь tərvije-
levge, җastardь kelecекke dajandap, kyc җьjnavoqьa тьrьsuv
kerek“ deьdi. Bəkejqan ulь Əlijqan bul tuvralь Ədil ulь
Dincege mьnadaj derektip veredi:

„Alacqьa qьzmet etyv ycin vizge җastardь tərviyeler, qazaq
vaspa səzinde җumьs istevden əz kitartarьmьzdzь сьoqaruvdan
vasqь җol qaloqan җoq“ deьdi.

Ədil ulь Dince җававьnda: is җyzindegi məseleler tuvralь
men səz arasьnda: mədenijet majdanьn qoloqьa alьp, җastardь
əz vьqralьmьzоqьa ertyv kerek. Mekteptegi җastardь ultьsьldьq
җolь men tərvijelev kerek-degen pikirinди ajttьm. Vaspa səzdi
bir җola əz qolьmьzоqьa aluv ycin vaspa səzge ajьrьqsa kenil
vəldik“ deьdi.

Bajdьlda ulь əziniң җававьnda vьlaj deьdi: „sonь men viz
bir җaсьnпan kəmsamoldьq, ekinci җaсьnпan җigimizdin (saduv-
aqasьrcьl) kəzetin сьoqaratьn voldьq... menin җazoqan „ortən“
degen maqalam (Saduvagusьrtьn vьqralь men) liьberalьсьvldar
sanasьn quvattajьn maqalaoqьa ajnaldь... 1921-сьль „Enbekci
җazaq“ kəzetinde əktəbirdiң 4 сьldьoqьna arnaloqan menin
v'irinci maqalam сьqьtь. Bul vaqьtta Sьmaqьl Məskevde,
Muqtar osьnda voloqan. Ol vaqьttaсьp redaktьr Əvez ulь edi.

Men maqalamdъ vasъr çivergesin, meni Әvez ulъ saqъrъp alъp әri, veri voqtaoъan. Maqalanъn ajaoъъ „çasasъn keçes ykimeti, çasasъn keçesti qazaqъstan!“ degen sөz ven bitken. Әvez ulъ, egerde vudan vъlaj alac ordanъ voqtavcъ volsaң men vasqarmadan ke-tem dedi. Men bul maqalanъ çazoъandъ-çыm ycin, artъnan Mөskevden çazoъan Saduvaqasъrtъnda voqtav qatъn aldъm.“

Alac-ordacъlardъn dakomentterine qaraoъanda, qaj-qajsъsъnъnanda keъ bir kәmөnesterdiң alac -ordacъlardъn qavъsъn orъndavcъ voloъandъqtarъ, odan kejin, alac-ordacъlar çavarqa tartъloъanda olarqa qoroъavcъ voloъandъqtarъn kөremiz. Munъ asъqtan asъq ajtъp ketyvimiz kerek.

Qolъmda var dukimentterdiң vәrin tyrli severter men senderge oqъp vere almajmъn, әtken men bir qatarъn oqъp өtrej volmajdъ.

Ajъrtaluvcъ Ajmavъt ulъ: „... keъ bir ylken-ylken kәmөnester alac ordacъlarqa Valijdiptiң ustaoъan çolъn qavъldandар деп usъnъs etti“ deъdi.

Saduvaqas ulъnъd Mөskevge ketyvi tuvralъ çazyloъan mъna bir sөzdi keltirip ketyv өte-mөte kerekti. Munda vъlaj delin gen: „mъn çъl voъna patsa ykimetiniң tъrnaoъъ astъnda ezi-lip kelgen qazaq qalqъ çaңa—çana oъana kөzin asъp, satsъjaldъq turmъstъ quruvoъa kirisip otyr. Aptanomъja voladъ degende qazaq qalqъnъd quvanъcъ kysti vol-dъ. Aptanomъjadan kөp çemis kytti. Bizdiңde kytken çemis-miz kөp voldъ. Әr ult өз aldъna el volъp өз qotyъnъn өzi-qasъjtъn uvaqъt çetken volar деп oъlar edik. . . . viraq, qa-zaq qalqъnъd sorъ qandaj, sajasat taoъъ өзgerile vastadъ. Burynoъъ tyrine qajta ajaq vastъ, Buqan ыspat orta, aoyъm-daoъylardъn өkili Saduvaqas ulъnъd ketyvi“ vuqan qol qoъuv-cъlar: Sәrsen ulъ, Valъjqan ulъ, Bөrivaj ulъ çana өзge alac ordacъlar.

Taoъъ bir mъsal: bir uvqъttarda Bөkejqan ulъn tutqъnoъa aloъan volatъn. Mini osъ rette Stalinge mъnadaj telgiram verilgen“: qazaq respөblikesi ykimetiniң vujъroъъ voъnca, өktөvirdiң 14 inde Qaqaralъ dalasъndъ Әlijqan Bөkejqan ulъ tutqъnoъa aloъan. Alac ordacъlarqa vergen ykimettiң kec-

rimin, odan kejin keçes ykimetiniñ qazaq vıqarası men әlde іvajlanırsız çoqtıqın, оның ystine qazaqtıñ birinci keçes sıj-ezinen kejin volojan qaldı, tutqınğa aluv vaqıyojasınan çar-ımsız qal voluvın eskerip tutqınğa aluvdın өte bir ylken sebevi volmasa, Bekejjan ulın tutqındıqtan vosatuvğa vıj-ıgı vevıvıñzdi surajmız“ degen. Bul telgiramğa qol qojıv-сылар: Turkistan ortalıq atqaruv kәmijtetiniñ оғın vasarı Qoçan ulı, qalıq kәmeserler keçesiniñ tәr aqası brısojul ulı.

Bajdılda ulınның atına kelgen tolır çatqan qattın icindegi bir qatta mınadaj söz var: „оғıstar men çaqalasır, tәbelesip otıruv ycin мәçilis atavlıның vәrindede voluv kerek. Bul ijter men qazaqtar urırsız, kynde tәbelesyvde qoj“ (bul söz Baj-dılda ulına çazojan Aronның qatınan).

Oqan Saduvaqas ulı vıaj dep qat çazadı: „Eki sever pen Stalin men sәjlespedim: birinciden, meni men sәjlesyvge, оның qolı tijmedi“ ekinciden, oqan meniñ „өzimde varqım kelmedi“. Odan kejin, qazaqtı qazaq çamandap ne vereke tavар dejsin-degen pikir men toqtaldım. Qazaq—birin biri voten çırttıñ aldında çamandajdı... Buojan Mәskevge kelgeli sendim. Bul, qazaq Mәskevge өzi tuvralı da өз arasındaqı cataq tuv-ralıda qavar etpevdin kerek ekendigin kәrsetedi. Әsirese vırevdin ystinen vırev çaqım vermevi kerek. Egerde arın, çanın vasqaruvсылыqqa satam devçiler volsa, ondajlardın erki өзinde. Biz olardıñ arttarınan ermevimiz kerek“ deidi.

Sonı men çoldastar birinci çıldıñ çaqdajlar vızdin partıja uıymның өsir—өnyvine, keçes qurılıна vascылыq etyvge, avı eqbekçilerin uıymdastırsız, partıjanın ultıq sajasatın çyzege asıruvğa өte qıjın voldı.

Biraqta bul sıjaqtı qıjıncылдыqtar kezdesip çumıs өte kyrdeli volır, оғıscыldar, ultıscыldar men kyrcыvde olaqtıq-мыз vola tursada,—bul çıldar partıja uıymı bir qatar ylken maqsattardı çerine keltirdi.

Bul дәvir, „qazaq çerin uıystıruv“, aptanomıjalı respөvlijke-ni uıymdastıruv, quruv, keçes мәdenijet qurılıсының tavapın tartuv; otarсылardıñ uıqtıqın çojuv дәviri voldı.

Biz ekinci дәvirin vascылар bir өз дәvirimizdegi vet. alıntıq ylken—ylken çetistikter voldıdep otırmız. Egerde

Birinci dövirdə partýja uýmъ ortalyq partýja kəmiýdetiniñ vas-sýlýoý men partýja keñes qurlyşyn belgili satýoýa kəterip bizdiñ dövirdəgi qurlyşqa velsendi tyrde qatýnasatýn partýja qatarýndaşylardyñ daýýndamasasa viz mundaj çetistiktergə, tavýs taroýa ije vola—almaşan volar edik.

Endi ekinci dövirge kəcemin.

EKINCI DƏVIR

(5-Kənpərənseden kəjin)

Besinci kənpərənsijeden ekinci dövir vastaldy. Alqacqoýa qaraoýanda bul öte aýqyn, öte vaj dövir volady, bul dövirdə Partýja uýmdarynyñ çetiuv çaoýdajlary—da çanardy. partýja uýmъ dar majdandaryna vasy vola vildi. Birinci dövirdəgi derterinen aryla vastady: alqacqy rəvirdiñ icindegi eñ döviriñ voýyna tartyp, çooqary kəteredi.

Besinci kənpərənsijeden vastaloşan ekinci dövir çana qurlyş dövir volady; bizdiñ damuv tarýjqymъzdaşy çanavet volyp çyqty.

V-kənpərənsijede Qoçanyrcyldar men Saduvaqas ырсылдар-дың (Тоқтабай ұлы, Көпен ұлы, Сұлтанбек ұлы Қашқар, Sadu-vaqas ұлы, Бәрібай ұлы) qarşy çyqyp səjlegen səzderine çavar vere—,eskinin savdasý bitken; viz endi eski oqyloşan betti avdaryp çana vetke tysip otyrmъz. Ölgender tiriniñ aýaoşnan çalyr, eteginen tartyp, keri syjremek; viraq olarynan ls çyq-rajdy; çoldastar osynъ anyqtar uşya vilsin. Ölikter—eski „vasylar“ olar aýavşy çoldan qaoşyp çyqarylady; olaroşya aýav volmajdy“ dedik. Býraq oler munъ uqvady.

Menimse, Saduvaqas uly Şymaşyly, Qoşan uly çana vasqar-lar, ultyly kəşemderdiñ munъ uqraoşan severi—partýjanyñ tarşyldyq çaoşnan tavantý vaoyty olaroşya çat volatyn; olar osynnyñ özin uqrajtyn.

Ekinci çaoşnan, çana çastar, vurynoşy Mendecircilderdiñ icindegi negizdi kəpciligi, ultyly çiktterdiñ icindegi təvirləri çana çumъsçy, avyl kedejleri istiñ mənisin uşyna vildi; der-ev partýja çolyna tysti; sol çol ycin çanyn sala alşty. Bul əvden anyq aýqyn is edi.

Bul arada mənisi tysiniksiz, durub aqbloja sɔja qojmajtɔn bir əngime var; ol ne deseniz—ətken isterine, eɔbekterine qarajanda partɔja ɔolɔna eldiɔ aldɔ men tısyvge ɔlajbɔ—Mendec ulɔ ɔoldas ven sonɔɔ təniregindegiler əlgi ɔanalɔq-tɔɔ vetin uɔɔna-almadı. Sondɔqtan, vular V-kənpereinsenı aldɔnda—da, artɔndada naɔɔz varɔp turojan ɔikcildikke tısp ketti; vascɔlɔqqa qarɔs vas qosɔp nazarlɔq ɔasavoja tɔrɔsɔp ɔyrdi; sarqoz qurɔlɔsɔ, kənpeske ɔumɔsɔ, sət ɔumɔ-sɔndaɔɔ tap ɔaɔɔtɔ ɔana vasqa sondajlarda vular vura tar-tɔp, qɔɔrɔlɔqqa da salɔnɔp ɔyrdi.

Ekinci dəvirdegi partɔja qurɔlɔsɔ ne men picindeledi? Buɔjan bir avɔz səz ven ɔavarberıvge voladı. Ol: „vələvek-tenıv“.

Qazaɔıstan partɔja uɔmɔ qandaj isterdiɔ ystinde vələvek-tendi? Qandaj aɔɔmdar vələvektendirdi?

Aldɔ men, biz partɔja kəpcilgin uɔmɔdastɔrɔp alɔp, ulɔ orɔsɔlɔlɔqqa qarɔs attandɔrdıq; ɔikcildikke, utɔlɔlɔqqa qarɔs turoɔza, kyrestire bildik.

Ekinciden-partɔja ɔumɔsɔnɔɔ mazmunɔn əzgerttik; qurojaq ygit, ortalɔq kəmiɔtet pen sıjezderdiɔ qavlɔlarɔn qur oquv sɔqɔldɔ eski ədisterden arɔldıq. Bizdiɔ partɔja uɔmɔnɔɔ ɔumɔstarɔ vurɔnoɔ tyrlerinen əzgerip, partɔja derektiɔterin ortalɔq kəmiɔtet derektiɔterin orɔndav ɔolɔna tısti; solɔoldan belsenip ɔumɔs istevge kiristi. Onan sonɔɔ ɔerdegi bir orasan maɔzdzɔ isimiz sol:-biz avɔldɔ kənestendirıv isiniɔ tyjindi ɔerin taptıq; qalɔ kəpcilikti tapɔlɔlɔq ɔolɔ men uɔmɔdastɔruv isiniɔnde tyjindi ɔerin taptıq. Qazaɔıstandaɔɔ satsɔjalɔlɔq qurɔlɔs mindetterin orɔndav ɔolɔnda sol tap majdandarɔnda partɔja uɔmɔn əsirdik, esejtik, tərvijalaj bildik.

Ycinciden-partɔja uɔmɔnɔɔ qatarɔn ekser, elekten ətkize bildik; eski ɔat ɔlastɔɔ vərin alastap ajdap aramɔzdzɔ arcɔ-dıq; alastajtɔndar aramɔzda əlide ɔoq emes, var. Bıraɔ biz ɔattardan, tavansɔz tɔjanɔsɔz dardan kynve-kyn arɔlɔp, tazarɔp otɔramɔz; biz kəzir əsir, ərkender, naɔɔz kəpcilik partɔja uɔmɔ volɔp kelemiz.

V-kənpereense qarɔsaɔnda 21600 kəmənes var edi; sonɔɔ kən qojajanda tørtten biri Qoɔanɔrtardıq qaɔjaz ɔuzınde

çyrgen san көвејтетин көмөнестери еди; sodan keјin viz na-
oıbz Lenin çolın çyrgize otırbp, ылаıjı әсір, әрлеј verdik; çы-
dan çылаја әскен betimiz-31,900, 33 300, 33,900, 41,500 vol-
bıp, көзірде 52.800 ge çetip otırbız.

Ekinci bir өзgeceligimiz-parıja icindegi qazaqtıń әsyvi
vasıbıraq boldı; qazaqtar çedel көвејdi. V-kәnperense qar-
saıında qazaq-6,600 edi; çana munıń көbi derlik Qoçanpı-
tıń (tek Qoçanpırtiki ne?) әli çandarь boldı. Sodan keјin-
gi çыldarda-11.600, 12,000 12.800 16,800 boldı. Kәzir 23.
800 volbıp otır.

Үcinci bir өзgecelik-çumьсьлар uıtqьсь әсір 26⁰/₀ -ten 46⁰/₀
ke çetti.

Tәrtinciden-ekinci дәvirde qazaqtardan naıbz enternatsıja-
nalсь qызmetciler iriktelip сьqtı; bulardıń vedeli көterilip,
vasсььq әserleri kycejdi. Onıń ber çaıyında qazaq көмөнес-
teri arasында naıbz vәlsevекteride volmaj qalojan çoq. Mьj-
salь: Ыja ulь Oraz, Quramь ulь Izmuqan, Çysippeк ulь ça-
na vasqalarь nas voloјan vәlsevекterimiz var.

Oslardıń vәriniń arqasында V-kәnperenseden keјin avьz
birlik kycejdi; aloјacqь дәvirdegi vet veti men çyretin mьq-
tь vasсььoıbz çoq көр uıjımnıń ornına qazaqıstan partıja
uıjıь vәlsevекtik vasсььq çyrgize vastadı; vasсььq өз ara
ыntımaqть boldı; vukil partıja men өз arasында durьstaldı.
Partıjanıń ıcki vuqaracььoıbz men ez ara сьп kycejdi;
partıjanıń volattaj verik tәrtivi kycejdi: Әkelik көміјtetin,
vьlajıь төmengi көміјtetterdiń vasсььoıbz mьqть boldı.
Sıjtıp viz partıjanıń naıbz vәlsevекtik әскeri vola aldıq.
Osınyń arqasында carucacььq quıьььында, keңestendirıv
isinde, ult saјasatın iske asıruvda qarьctap, adьmdap, aloja
vastıq; satsьjalıq quıьььstıń çana дәvirine kiristik.

Partıja quıььььыń aloјacqь дәvir men ekinci дәvirdegi
orasın aıjrtmasыnyń severteri ne? Aloјacqь дәvirde qalojan
adamdar munь veker deјdi, olaj deјtin severi - eski дәvir-olar-
dıń көркејgen ystem roloјan дәviri.

Eski дәvirdi көkseјtin çeni çoq, bir adamdar var, bular
pьc-pьctap, ekinci дәvirdegi vәlsevекtendirıv мәselesin
çeke adamdardıń vasыna soıbıp, doјьrtpaqtatıp çyredi.

Ekinci dävirdin çaqđajlarь alqacqь dävir çaqđajlarьnan ana qurlьm özgecelik. Munь uqьna bilyv keren.

25—çaldan bastaloqan çapa qurьlsьmьz dьdь tustnda vykil keqes odaoqьnda caruvacьlьq qurьlsьь kucejgen volatьn. Keqes odaoqь caruvacьlьqtbь ajaqtandьruv dävirin vitiryvge taanoqan volatьn. Osь men qatar partьja çumьsьnьdь vizge tijgizgen əseride zor voldь. Qazaqьstannьdь çaqđajьda çaqardь Caruvacьlьq kərkejuvine çol actь. Avьldьdь çaqđajlarьda çaqara vastadь. Avьldaoqь kərcilik partьjanьdь, keqes ykimetiniq muratьna tysine vastadь. Əzderi serigip qaldь. Sonan soq vajdьdь vasa kəktevinq ultьdardьdь ygitin olar kətere almajьtn dərəçege çetti. Isimiz ilgeri vasuv ycin, tavьsьmьz ne qurlьm mol voluv ycin viz alqacqь dävirdəgi istiq çaqsь çaqtarьn rajdalanьp otьrdьq. Alqacqь dävirdəgi partьja uьmьnьdь isi bləjь teris voldь, degen pikirdi men qata dep vilemin. Bras, V-kənpərənseden soq viz çumьstь qajta qurьp çyrgize vastadьq; ol kezde alqacqь dävirdin deritterin viz ajamadьq, qattь qazьp sьnadьq, ajamaj minedik. Ol kezde durьsta voldь, kənildin kəvin solaj avdaruv kerek volatьn. Kəzir ekinci dävirdi vastan ətkizdik; ycinci dävirdin mindetterin qoloja aldьq; kəzir ekinci dävirdi minevge kiristik; sondьqtan kəzir acьp ajtuvьmьz kerek, alqacqь dävirdə tolьp çatqan kemcilikter men qatar partьja uьmь ekinci dävirdə qolajь çaqđajlar çasap, cьndap is istevge belgili cijkь kyjinde volsada belgili negiz qalap verdi.

Çoldastar, ekinci dävirdəgi çumьstarьmьzda tərt çaqь birde qubьla voьp çar—çaqsь əte qojoqan çoq. Əzgeris or—onaj vola qojoqan çoq. Burьnoqь dertterdin zardavьda tijmej qaloqan çoq. Men V-kənpərənseni mьsalqə alajьn. Bul kənpərənsədə məsele cuqьlьnna qoյьldь; ol kezdegi kyjdi kənet əzgertyv məselesi qoloja alьndь; „avьldь kənestendiryv kerek“ degen syreli uran tastaldь. Ava çajьloqan qьnьrlьq-taroja „kəsemcildikke“ alqacqь soյьl tije vastadь.

V—kənpərənsenin picini qandaj voloqanьn oзыlar ajqьn kərsətti. Osь men qatar V-kənpərənsenin ekinci tyrli picinide voldь. V—kənpərənsədə soqan əzirlik isinde eski „kəsemder“ ultьdardь çigi sezilmej qaloqan çoq. Əli esimde, çoldastar,

V—kənpərənsəge əzirlik retində men Sırdarıja kənpərənsinə qatınastım; əlgini men sonda kərdim. Menen vurın „kəsemder“ diñ tərət kəzi tygel çəjnaloğan eken; alys—çulyş səz, anav—mınav vastalyr qoıbrtı. Ol kez tım qıjnı kez edi. Əzirlik çasav ycin öz adamdarın çəjnay alyr kelyge ədejlər kisi çaptırlığan eken. Kəzir əvden bilip, qanır otırmız: „kəsemder“ arqılı tənkeriske qarşy alac ordacılı Əlijqan Bəkejqanır, Sıvetsoptar çer məselesi tuvraly qararoja yiken əser etken eken. Əzderine ajan V—kənpərənsenin çer məselesi tuvraly çəjaroğan qararş teris volatın. Bul kənpərənseden soñ kecikrej aq anıqtaloğan volatın. Əkelik partıja kəmiyyətiniñ vıjrasş osş qatini tyzetpek volır osş tuvraly qıjan—keski tartış voloğan. Artınan ol qatini 6—kənpərənsə tyzettı; teris ekenin aıtır, ortalıq kəmiyyət V—kənpərənsenin ol qavlısın vızojanda volatın. Ol kezde osşoğan əserin tijgizip çyrgen adamdar vızge kvngirt edi: acıq emes edi. Endi mına dykimentterge qulaqtarıñdı sala berinder.

Əlimvaj uly çavayında: „çer suv kəmeseretiniñ çumışında qoldanatın vasıttardıñ vəri Əlijqan Bəkejqan ulyñan çəjaratın... çer suv kəmeseretiniñ vasıylarş Məskevgə varoğanda Əlijqanoja çolıoır, sodan aqıl surap, çən tavır qajtatın“ deıdi.

Qazaqıstannıñ vurınoı çer suv kəmeseri voloğan Əlibek ulyñıñ atına çazoğan qatında Bəkejqan uly Əlijqan vılay deıdi: „sen əktəvirdiñ 15-si qarşarıñar meni Qızıl ordoja çaqırtır, Qazaqıstan çer suv kəmeseti atınan qaojaz çaz. Sol qaojazoja syjenip men ortalıq vaspadan vosar məselesin kətorejın. Sondaj bir dəlel volmasa, ortalıq vaspaz meni vosatray otır. Al mınadaj qaojaz volsa odan eriksiz vosajmın. Mundaj qaojazdı çazsañ Sımaoıyldan verip çiverersin“ dep çazadı.

Qazaqıstan çer suv kəmeseretiniñ sonıstandıruv vėliminiñ vasqaruvıçsş voloğan Qaratilev uly Salımkerej çavayındada:

„Endi osş çumıştarda Bəkejqan uly Əlijqanıñ qandaj orın alyr kelgenin aıtajın. Bilim əkedemijesi Qazaqıstannan çumışaloğannan kejin Sıvetsop arqılı Sıvetsoptıñ çaqş tanış adamş

Bökejqan ulь Әlijqan daqьzmetke saqьrdь; qazaqьstandь en җaqsь viletin adam sol dep saqьrdь. V-kәnpereьseniң aldьnda 25-җьль, Сьветсор маqан җoльoьp, Qьzьl ordaoьa Bөkejqan ulь Әlijqandь ala kelgenin aьttь, men bul tuvralь qazaqьstan җer suv kәmeseri Әlibek ulь men seьlestimde Nurmaq ulьnada aьttьm Nurmaq ulь Nьoьmet Bөkejqan ulьn saqьrtqan viz emes bilim әkәdemijesi, degendi aьttь. Espol ulь Mьrzaoьazь deьtin атаqть ultьdardьn birі vaьpьr turoqan tәңkeriske qarsь adamdь җьzmetk ornalastьroьylarь keldi. Espol ulьnan basqada bir sьpьra ultьdardьzmetke al desip maqan bir emes әlde nese aьtьsьp җьrdi “deьdi.

Aьpьker Bajdilda ulь Әvdьraqman җavavьnda vьlaj deьdi:

„25-җьль, V—kәnpereьseniң aldьnda Mәskevdegi Sәduvaqas ulь Sьmaoььldan maqan qat keldi. Qaatta sol kezdegi cataoьь kәp volьp җьrgen җer мәselesi aьtьloqan. Sol tuvralь җьjmlьdav kerektigi aьtьloqan; Mәskevden kelgenen soң vәrin җaqsьlar aьtraq voloqan. Ol qattь Ermek ulь Әlimqan alьp keldi. Mәskevden kelgenen keьjin Saduvaqas ulь meni men әңgimelesip,—җer мәselesinde neler sumdьq var; derev bilek sivanip җiverip kyreske tysyv kerek; Qoqan ulь otarьdьlar men sьndap —aқ kyresip җьr; viraq vizdin әdisimiz—aқzaq vьisi voldь; mundajda naoььz Сьnqььzsqan әdisin qoldanuv kerek“ degendi aьtadь. Onan soң „kәzir 1921—җьldanda җam-anьn, qajterimdi bilmej җьrmin“—dedi. Budan soң Sьmaoььl „җik voluvdь tastap alac orda men, Qoqanьp pen qojan qoltьq kelip, uьjmdasuv kerek; otarьdьlar men osьlajca virlәsip kyresyv kerek“ degendi aьttь... ol җer мәselesi tuvralь qara җazuv kerek ekendigin aьttь. Әli esimde Aldoqar ulь Er-ojalьjьn pәterinde bir мәҗilis voldь; oqan Sьmaoььl menide saqьr degen eken. Mәҗiliste men, Toqqan ulь Oьappas, Aldoqar ulь, Naqьmҗan ulь Әmze җana Saduvaqas ulь Sьmaoььl voldь. Sol мәҗiliste Saduvaqas ulь taqьda uьjmdasuv tuvralь sөz qozojadь. bul— kәnpereьseniң aldьnda volatьn...

Ultьdardьn vas qosqan bir nese җьjьльstarь җandos ulьnьn pәterinde voldь. Onda Saduvaqasьp, Qoqanьp җikteriniң icindegi sorpaoьa sьojarlarь viritip җьrdi.

Ekinci bir məçilis Saduvaqas ulьnьn pəterinde voldь; ondaqь əngimeler V-kənpərənsə məseleleri tuvralь voldь. Məçiliste çer məselesi, əlkelik kəmiyyətinq myceleri çana tezister çazuv əngimeleri vodb.

V-kənpərənsəniң aldьnda Qoçan ulь Qьzьl ordada voldь. Onsoң sot kənpərənsəniң aldьnda Bəkejqan ulь Əlijqanda Qьzьl ordaqə kelip çyrđi; Məskevdegi Saduvaqas ulь da cьoqatьndьoqьn aqtьp maqan telgiram soqqan eken. Baqzal- qə kelsem Saduvaqas ulь kelgen çoq eken; sol arada avaj- sьzda Bəkejqan ulь Əlijqan men pьrapesir Cьvetsopqə çol- bьqtьm, olar Saduvaqas ulь kejingi poqьz ven keledi dedi. Bəkej- qan ulь, Bьjtursьn ulьnьn pəterine aparьp sal degen soq, aparьp saldьm. V-kənpərənsəniң aldьnda Bəkejqan ulь, Nurmaq ulь Nьoqьmettiң kəviñnetinde bir nece ret voldь dep esittim. Nurmaq ulь Bəkejqan ulь men bir çyredi, aralarь tьm çьmdasьp alьrtь, pəlen, tygen degen sөzder taralьp çyrđi. Meniң oqьmca V-kənpərənsəniң tezisterin çasavoqə vizdiң çigitter men alac- ordacьldar velsenip kiristi, alac ordacьldardan aralasqan Bəkejqan ulь men Civetsop.

Bir ystedentten esittim, Çoldьvəaj ulь Moldoqəiьjdiң pə- erinde alac ordacьldardьn məçilisi volьrtь. ol məçiliske qatьnasqandar Bajtursьn ulь Aqьmet, Duvlat ulь Mьrçaqьp, Ermek ulь Əmuqan, Kədiqvaj ulь Sejdəzim onda sajasat məseleleri sөz volьrtь“.

Osь sьqьldь çavaptar tolpьr çatьr. Kerek volsa tyjdektьj- degi men keltiryvge voladь. Biraq osьda çeter dep oqlajmьn.

Mine, kəzderiң kərip otьrsьndar; çada vet alьs oqaj vol- oqan çoq; aloqəcь dəvirdegi dertterdiң kereñi kətrej çyrđi. Çana vet alьstь belgisi voldь dep çyrgen sol V-kənpərən- səniң əzinde ekiçyuz voldь; bir çyzi partьjaniki volsa ekin- cisi Bəkejqan ulь çana təңkeriske qarьsьlьqь odan kem soqrajtьn Cьvetsoptardьn vasçьlьqь men is istegen ultьcь- dardiki voldь.

Baqьtьmьzoqə qaraj, partьja icindegi vizьlmaqan, dert cal- maqandary partьja çolьna tysip, vəlsevek quralьna çavьstь. Partьja ujasьnьn atь men ultьcьldar sajasatьn otkizip çiver-

mek voloĵan ajlaĵa çol ve ilmeĵ, eki çyzdiĵ icindeĵi qıjsı-
oĵna qarıs qajrat çumsaldı.

V—kənpərənsede sajlanoĵan əkelik kəmiĵtettiĵ ikinci 2—
pilenymi ylken əzgeris çasadı; onda avıldı keñestendiryv,
avıl kəmənesi, avıldaıoĵı tartıq çamıstar mejlince tolıq qoz-
oĵaldı; qattı ustaldı.

Sol pilenyumde viz Saduvaqasırtıĵı vetin acqızdıq, icin
aqtarı, keñilindeĵisin tygel ajtqızdıq. Ol kezde Saduvaqas
ılb tek saduvaqasırııldardıĵı ĵana „kəsemi“ emes, Qoçan-
ırııldardıĵı, Rısqulırııldardıĵı, qısqası nece tyrlı ult-
ııldardıĵı „kəsemi“ volır aloĵan edi.

Biz qavılardı qavıldaı, ultııl çikter men qattı kyrese
otırı, sol qavılardı iske asıra vastadıq.

Ycinci pilenyum ikinci kuctı qadam volır sıqtı. Onda çik-
ter men, ava çajıloĵan qıñırılqtar men kyresyv məselesi vı-
rınoĵıdan kəri nıoĵıraq voldı; kyres vet aldı, qıroĵaq vol-
oĵan çoq; Saduvaqas ılb, Mıñvaj ılb çaga Qoçan ılb sıqıl-
dı qıñırılardı qoloĵa aluv men voldı.

VI—Kənpərənsede kelgende viz vələsebek çolındaıoĵı avıv
birliĵi kuctı, çavropalıqtar men qazaq arasında, qazaqtar-
dıĵı əz ortasında verekesi vekigen, ıltımaıoĵı kysejgen uĵm
volır qaldıq. Biz tap majdandarınan ətip, keñesterdi çana-
çol men, tap çolı men sajlavoĵa kiristik. Pəsəlkeniĵ kedejın
uĵstırdıq; avıl kedejleri „qosı“ uĵmına kirip, vas vırık-
tırdı; çer vəlisi tap majdanı voldı; partıĵa icindeĵi tartı-
tardı ətkizdik; ultııl çikter arqılı partıĵa qatarına tap çav-
vınoĵı çyrgizetin ırqaldarı men alıstıq.

VI—kənpərənsede kelgende partıĵa uĵmı əvden sınoĵıqan
edi; ultııldardıĵı çer məselesindeĵi eñ soıoĵı syjenicine
sojıldı vasa-vasa saluvoĵa daĵın edi; onı isin bitirip, avıl-
da əktəvir mindetterin (iri vaj; veksımaqtardı kənpeskelev)
çasavoĵada daĵın edi; sonan satsıjaldıq qurılıs mindetterin
qoloĵa aluvoĵada daĵın edi.

VII—kənpərənsede kelgenimizde-vizdiĵ uĵmımyz vıtindej
çanoĵan edi; çaoĵajlarda çanoĵan edi. Syjtı viz ycinci
dəvirge, satsıjaldıq qurılıs dəvirine kiristik.

YGINCI -KƏZİRGİ DƏVİR

Çoldastar, meninçe, kəzirgi dövirdi ycinici dəvir desek durub bolar edi. Bul dövirdə alqacqı men ekinciniq arasındaqıdaj keremet ylken özgecelikter çoq. Biraq, kəzirgi çaqdajlar çana mindetter özge; çumıstı qajta quruvda kerek. Ekinci dövirdi mıner, sınavıstı var. Sonıq ycin dıl kəzirgi dövirdi ycinici dəvir devge əvden sıjadı.

Qazirgi çaqdaj qandaj, kəzirgi dövirdiñ vurınoqlardan özgeceligi qandaj?

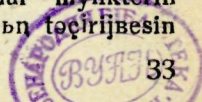
Aldı men vykil keçes odaqındaqı çalıp çaqdaj özgece önerli kəsiptenyv, ves çıldıqtı orındav, vykil majdanda çarraj satsıjaldıq savuvıldı kycejtyv - osınyñ vəri varlıq çaqdajdı özgertyvde; vykil partıjanıñ, sonıq icinde qazaqıstandaqı partıja uıymınynda çumıstıñ özgertyvde.

Qazaqıstanıñ öz icindegi çaqdajlarda özgerdi. Bizde 5-7- kənpereñselerdiñ aralıqında volmaqan: 120 sarqoz, 6500 qalqoz, 100 çerde məciñne tıraktı ıstansası, 100 mın çana çumıstı var; tyrkıstan-sıbir temir çolı var; qazaq temir çolı salınyp çatı; qazaq mıs kəmbıjnatı, qazaq kömir tıresi, Aqtöve posparıjt zavıstı çana vasqa solar sıqıldı ırgeli-ırgeli önerli kəsipt orındar qolıa alınyp çatı; çana qurılys var; avı carvacılyqında çana salar örkendevgе әkimcilik çaqıñnan çana völik çyrgizildi; ökirikter çojılyp avdandar kycejgeli otı. Osındaj çanalıqtar men qatar artta qalojan mecevlikterde var; keç çerde keñestenip çetpegen vurınoqtı taqı carıvacılyq qalıñnan arımaqan avıldar var.

Qazaqıstandaqı osı çana çaqdajlar men qavat mindetter de çanaruvda; çumıstı ədisteride çanaruvıa tıjis, çana qızmetcilerde kerek.

Kəzir bizdiñ partıja uıymınyñ vet avızda vytindej çanarıpt otı.

VII- kənpereñsege kelgende - bizdiñ partıja uıymı eki çıldaj astıq dajıñdav navqanıñ ötkizip, egis navqandarıñ orındar, ıri vaj, conçarlardı çer avdarıpt, mal—mılikterin kənpeskelept, vıjlyqı çılyqı qalqoz qozqalıstınyñ təcırlıvesin

bastan kecirip keldi; tazalavdan ötip, elenip, ekcelip keldi—
osylardyn wäride burynqy çaqdajlardyn barlyqyn özgertip
bizge çana mindetter çyktep otyr.

Közirgi döwir-naqybz satsyjaldyq quryls döwiri. Bul döwir-
din qazaqystanda qyjndaj tysetin özgecelikteride bar. Bul
döwir wykil partija uymyna, olardyn basylyq otyndaryna
wytindej çana mindetter çyktep otyr; keñes otyndaryna arta-
tyn mindetteride burynqylardan ana qurlym özgerек.

Biz közir öz isimizdi özimiz körip synaj bilywimiz kerek;
ekinci döwirde minej bilywimiz kerek. Ondaqy maqsat alda-
qy qyjncylyqtardy çojuw, syn wölcebek uymy wola bilip,
közirgi döwirdin çyktegen mindetterin syndap otyndaj bilyw.

1

ONDY BILIP, DARALP DURYS BASTAV KEREK

Endigi çerde köpcilikke basylyq etyw isi olardy caruwasylyq
qurylsynyn satsyjaldyq çolyna saluw wolyr otyr. Ökirikti
çojaltyp, avdandy satsyjaldyq qurylstyñ eñ salmaqy çerine
ajnaldyryp ötyrmiz. Osy arada biz Qazaqystandy çöndi bi-
megendigimizden, er avdannyñ caruwasylyqyn, wet-avzyn,
caruwasylyqyn satsyjaldyqqa qalaj buruwdyn çöñin tolyq bil-
megendikten „soryp“ ötyrmiz.

Buryn çospar, derektep bergende gyzirneni, artynan ökirikti
alyr, soqjan wiraq ölcewci edik; biz solardy bilywci edik, közir
ol çetkiliksiz wolyr otyr.

Çer-suw, swada, aqca kemeseretteri, memilekettik çosparcy
kemesije, taqy - taqylar er avdan wet avzyn çaqsy wilmese
çöndi basylyq ete almaq emes.

Çasyratyn qylyq çoq, ökelik kəmiyet qana woltasa avdan-
dardyn wet avzyn əwden asyp bilywge tırsqan ec kim çoq.
Er avdannyñ wet avzyn tolyq woltasada az-azdap bilywge
tırsyp, er qajsylyqyn retine qaraj basylyq etywge tırsyp
ötyrojan ökilik partija kəmiyeti qana.

Közir ökelik kəmiyet tijisti carasyn qoldanyp, ökelik
otyndardyn wäride avdandardı çaqsylyp wiletin wolsyn, dep otyr.

Osy çaqyñnan qaraqanda aldaqy çyldyn egis navqan men
mal caruwasylyqyn tuwraly ökelik kəmiyetdin çer suw kəme-
seretinde bergeni eki derektiwı ylken mändi derektip, dep bilyw

kerek. Ol derektipterde çospardь avdan ьнојајьна qaraj çasav kerektigi, эr avdan belgili bir caruvань vасьмьбраç çyrgizetin voluv çаоь eskerilip оть; vul kyngе dejin cecilmej kyrmelip kelgen caruvасььq tyjinderin cecyuv çамь көzdelip оть. Çer-suv көmesereti осьнь qalaj оғьндар сьојатьн kezinde vajqajmьz.

Таоьда ајтамьн, эzirge avdanоја qaraj vet vурьр, vасьь-льоьн solardьн tyrine qaraj vejimder отьројан өkkelik partьja көmijteti ојана көнес оғьндарь munь эli eskerip, uоьньр çetken çоq; viz olardь tyritpekter çatьrmьz.

Sonоь kezdegi тәçirijvelerge qaraoјanda avdan ьнојајьна qaraj vасьььq etyvge aqca көmeseretide savda көmeseretide durьstar vejimdelmegeni аньqtaldь. Biz vul carttь өkkelik оғьндар tygil, avdan, vасьььоьна-da qојамьz.

Avdan vасьььоь өkkelik оғьндардьн çosparlarьн ојана көçirmesin; tijsti veti men çivermesin; avdanьн оңдар viip durьstar vасьььq ete vilsin; avdannьн caruvасььоьн tymkinciligин toльq bilip, sooјan qaraj is qьloјan avdan ојана durьs is isteј-aladь; solaroја qaraj ојана көzirgi qurь-ььsqа vасьььq etse avdan vасьььоь vасьь, çetekci vola ala-dь; көsem voladь. Avdan еңбекcilerin uјьmdastьрьр, өkkelik оғьндардьн durьs vасьььq etyvine çөrdemdesedi.

Bul birinci, ең irgeli mindet. Burьноь vilgeniң men, vурьн-оь gyvirnege, өkirikterdi vilgeniң men endi uzaqqa vara—almajьн. Ökkelik көmijtetide, өkkeдеgi varььq көнес caruva-сьььq оғьндарда vасьььqтарьн qajta qura viluv керек. Эr avdандь, оньң caruvасььоьн nese tyрli qьзьmeti men сьрьн оңдар vilsin, vасьььqтарь сонда ојана durьs vola aladь.

2

BIZDIŇ BURЬNOЬ VАСЬЬЬQ ӘDISTERIMIZDI SьNAV.

Kөzir vурьноь vасьььq çumьсьмьzdaoь eski әdisterimizdi mineј отьгуньмьz керек. Ötken дәvirдеgi әdisterimizde тьnadaj mindetteri көр volatьн: minderi көр volatьн:

a) çalpılav көр voldь; dөlder nusqav кем voldь; retinө qaraj ајьгьт—ајьгьт, vасьььq көrsetyv çаоь çetkilikti vol-madь. Endi ol әdis—әdis volmajdь. Kөzir эr avdanоја, ke-

сир орнына, уйымда, әр бир жеке иске насъ асылған айдан дәлсән“ деген сөздер болды. Мундай қавлынь қавылданға келгенде типти қолың көтерилмеј қалады. Дурьсында булајса қа лрыламај, әр авданньң ыңдајына қарај дәлдеп чән силтев кере к. Мысалы: агарот ек; қол тызе, усталавай, қол өнер кәсипин ас, өни минің аз вақасын арзандат қана насқа сондајларды исте, дев кере к.

Сонь мен, қолдастар, қандај исте bolsada айдан чән кө рсетип, асық қол нусқав кerek.

Екінци қауынан, ески насълықтауы әдистеримиздиң бири-ек инци бивевге сеніп, соған арта салув, қоқарыдан сьнар ми нев вольт келди.

Кәзир авдан көр; партыја уйымньң белсендилги мен қау артылыуы, партыјада қоқ қалың буқараның белсендилги вар лық истиң тетиги вольт отыр; сондықтан, дәл кәзирде ортаға ес кимди салмај авдандарға тувра насълық ететин волув кerek.

Ендіги çerde авдандық кәмијтetterге берген деректипер выкил партыја көрчилгине ажан волувь кerek; егис, астық дајындав, қалғоз тувралы деректиперди партыјада қоқ қалың көрчилкте биліп отыратын болсын; солардың белсендилги кыс ейіп, авдан, уја насълықтың выкил партыја уйымньң вақы лавьна, сьпына тапсыратын волув mindet. Biz тек қоқарыдан келип қана тексерув мен волмавьмыз кerek; орталық өлкелик кәмијтetterдиң деректипері қалај орындалып отыроғань; өздр инің насълық орындағын партыја құртылыуының өздериде вақы ласын, сьнар отысын. Bizдиң устайтан қол ымыз осы волув кerek.

Насълықты, насъларды выкил партыја құртылыуы вольт вақы лав, сьнавың маңызы улкен волув мен қатар еңбекци буқара көрчилгинің вақылав, сьнавында маңызы улкен. Деректиперди орындағанда партыяның өз ічиндеги буқарасылдыуы вәлсбектик өз ара сьп, волаттај берик тәртипти кысейтыв кerek. Деректипти орындав қауы төменги орындар тыгил, өлкенің өзінде де чөнди емес.

3

ҚОСПАР МЕН ҚАРҚЫН

Үсінциден биз ески қарқындарды да minevimiz кerek. Ески қарқын дегеніміз Ресејде белгилі авломсылдық, Қазақьстан-

da əgiz ajaq qana emes, sonb men birge apartoncıldbq ven men çiberip, tizgindi vosatucısbq, kərijtal memleketteri meti ralasqanda purbitarbjat esəsin çiberip alātındbq. Çasbratənb asbjrbr, ajqbn çən kərsetip veyv kerek. Bir majsal keltirip ətejin: kejj bir qararlarda—"kerek çaraq çetistiriyv çaqıb oñ-çoq. Çoldastar, vizdin eñ nasar çerimiz qarqıbnıñ vajavlı-çıb dep vilyv kerek. Çospar tygil, aloja tartılojan mindetterdi ne qurlım tezirek orındav çaqıbnanda qarqıbnımbzdbñ vajavlıçıb ylken kemcilik. Bul əsirese əlkelik orında seziledi: ondar, kənil qojır otıroqanda 2-3 saqatta vitip qalatın çumıstar „rəsbqtav“ ycin mekemege tapsırladı da. sonbn icinde maltıqır kem qojojanda bir çuma çatır qaladı; tyjmedej qbjncısbqtar tyjedej çır kersetiledi. Avdan çajıda çaqısb emes; olar aldaçıb mindetterin qaqaz çyzinde qana orındar qojuvoja tijis emes. Sondıqtan, olardaçıb vajavlıçıb vələsi kejjinnen tijedi. Majsaloja kəzirgi vaqıttı alajıq: astıq dajındav, qarçı çjnav, kyzgi egis çəna basqalardın qarqıbnıñ vajqandarçıb; vascıbojıbnıñ nasarlıojıbnan qarqıbn camalıb volır otırojanıbn, tyrlı isterdin qbjvıbn tavır tutastırır çyrgize-almaz otıroqandarın ec bir avdandıq kərijtet mojjndamajıb; kycterin durıstar vılip, əsirese qbjncısbqtardı çene vilmegendigin, çurıcsıbqtı ujbıstıra almaqanıbn vascıbojıbnıñ nasarlıojıbnan ekenin mojjndajtın avdandıq kərijtet taqıda çoq. Ol kemcilikterdin vərıde çəndər vastamaj, tizgindi vosatır çıbergendikten ekenin mojjndajtın avdandıq kərijtette çoq; qajta olar „çavın voldı“ „qar çavır, suvbq tysip ketti“ „egin kezinde çjnalımaj qalıb edi“ aqca çoq, tavar kem, tıoj-tıoj neler sever tavadı. Munıñ atın apartoncıldbq demesıne volmajıb.

Çosparlav isiniñ kevide osv. Mekeme icinde otırb çosparıaj saluv çaqıbnan çetilir qaldıq. Bıraç ol çospar qanca çaqısb vılsada dəl çospar vıla alımajıb: ol mөлcerlevge dələi volarlıq, çurıcsıbqtı ujbıstıruvoja, cındıqqa çaqındatarlıq qana çospar voladı. Cıñ durıs çospar iste, orındaj kele anıqtaladı. Təçirıjbege qaraojanımbzda kərcilik volır oñdı vascıbq volır, çosparıdı orındavoja kelgende-qarqıbn ana qurlım asır tysetin volır çyr.

QƏZMETCİLƏR MƏSELESİ

Aldığımızda işğali mindətin biri qəzəmetçilər qamda vobur oter. Qəzəmetçilər deqendegim partıyanın vascılyq isline kerecti qəzəmetçilər.

On cıldın qurtındıyn cıynar, alocıq dävirdęi partıya qurılıyn kęzirgi men salıstıqana ajta qalqandaj-aq tavıstarımyz var. Ötken vaqıtta biz ökiriktegi vascılyq qəzəmetçilər cıqıyn kębirek eskersek, kemciligimiz volsada cılrı alocıanda biz munı ojdaıqdaı orındadıq. Avdandıq vascılyq orındarda volatın qəzəmetçilər dajarlav cıqıynda bir sırya eıserip aldıq, vıraı—kızir istin tyri bytindej özge völd. Avdan en tyjindi vuvnl vobur, ökirik velsendilerin alır, avdandı kycejtrek dolıanımyzda sol velsendilerin özi kęnildegidej volıqandıqı anıqtalıp oter. Ekinçiden solardıñ bir sıryası tyrli amal tavır, avdandan vezyvdin әreketinde cır. Keı birevleri ynemi qavlı cızır, cıspar cısar әdettengendikten, solardı is cızinde orındavoıa kelgende vajavlar, tasırqar qalıp cır. Al, ökirik vascılyqına ösken avdan ortalıqtarı kęzir, ezderine artıloıan mindet zorajıanda sıtılr qalıp oter; kębi sınnan sıv verip, öte alıaj qalıp oter.

Tar cımystarın orındavoıa kelgende bir qatar avdandıq kęmıjtetter men avdan vascılyqı syrinip cır; sondıqtan ölkelik kęmıjtet ylken qıynıscılyqqa kez vobur oter. Bir qatar tәrtipke kępvej ava cıjylatın, qıynırlıqtarajada duvcar voluvımyz. Bul oqıyoıalardan kejin uımdastıruv caraların istep, bir qatarların avıstıruv kerек aı; vıraı olardıñ orın bastıratın kisi cıq.

Keıes orındarındaıq vascı qəzəmetçilər cıjıda osındaj. Bulardan vasıa bizde 150 sarıoz var. Bular iri kęsip ornı; cımyscılyarda, әndiristik mindetteride zor; olarda partıya uıalardı men kęsipcilik uımdarının ornı ylken voladı. Bularaj әlde nece cız partıya, kęsipcilik vascı qəzəmetçilər kerек.

Vıjlyqı cıly 100 męciıne-ıraktır ıstansası voladı. 6 mıñ-

nan asa qalqozymyz var. Bularda ustandy, berik basy ondy caruvasy kerek. Bulardy ustine col qurlymystorundy, kasiy orundy çana basqa sondajlarqa kerekty basy, çetekci partija qyzmetcilerin qossaq, qolymyzdaqy qyzmetcilerin zary tym saqyn, sarasy öte kem volatynbyqy anyqtalsa kerek. Buryñ bavlary, tervieler ösirgen bir nese çyz qyzmetcilerimiz ven kyn eltyvci edik; endi myñ-myñdaqan qyzmetci kerek volary otyr.

Kasiyçilik uymdarbna kerekty qyzmetciler dajarlav meselesi tipti erekce mendi mesele volary otyr. Bulardaqy eski qyzmetciler-eski dävirdin qaldyqy ekenin ajtrasada volatyn byqar, kaziy çana qyzmetci kerek; olar çumybylar tavynby esejgen belsendiligine çandary basybyq öte alatyn volulyary kerek.

Taqy da bir mynadaj oqbyqa var: burynqy dävirdi kelisti volqan caruvasybyq, kasiyçildik, keçes oryndarybyñ basylary kaziy çana dävirdi syr verip, syltary qalby, çyr; vëri emes, bir qatarby-aq solaj.

Sony men, kaziy çana devirde, çana mindetterdi oryndav qa, avdanqa, qalqoz-sarqoz qurlymystarbna, önerli kasiyke basybyq etyvgi, ölkedegi basybyq oryndarda voluvoqa çandadan öde nese myñdaqan qyzmetciler dajarlav kerek volary otyr; basybyq qyzmette otyrqan çolastardyñ vërinde çoqarbydan tömengisine dejin, ylkem carttar qojuv, mañz çaqtarbna erekce köñil vële qarav kerek volary otyr.

5

UJLONDAQTUVRALY

Çoldastar, çergiliktendiryv tuvraly dekëvir pilenyminde sejlegen sezinde „...partija qatarbyndaqy uklondardyñ es qajsybynda burynqy daj, erkinsitip çivere-almajmyz. Kaziy çaqdajda bulardyñ ekevi de tar çavy çaqbna byqady, sonby tavyn vijktetedi, degenim.

Özderine ajan, sodan kejin partijanbyñ 16-sijezi onçyldar köz qarasy partija icinen orby tappajtyñ voluby kerek; ekevi bir çerge byjbysavby kerek, dedi. Biz vudan kërde qattyraq-kelyvimiz kerek:-Onçyldyq, bymbyasyldyq, uly orbyasyldyq çana ultyldyq pen ajanvaj, qatty kyrespesek-ilgeri attaqan

ајаоѣмъз кері кетеді, Қазақоѣстан җаоѣдајънда аса кырдели сатсѣјалды қурълыстың mindetterin оғъндј аламъз. Онан соң әлгі уит „сълдықтарды“ вәри ақкөвinese eski қметкерлердін басънда.

Уль оғъсылдық пен ултсылдыққа қарсы кыресуv тувралъ өлкелик көмijтет әдејлер қат җазыр отыр. О! қат җувьқта көзеттерде җарыјаланыр сьојадь. О! қатта бир аз пактилер көрсетілген; әр бир көмөнес сојан өте көңіл қојуvь, о! сумдықтар мен қалај кыресуv керектигін тьъйна салыр, ојластыруvь қаҗет. О! дерттерге қарсы билекти сьваньр, вельсеп кыреспеген көмөнес-көмөнес еместигі вьлај турсьн, ваяыр туојан оңваојан меccан; ось оңсылдық пен уль оғъсълдық пен, ултсылдық пен ајанвај кыреспесек вьз, җолдастар, җьль оғъмьздан қозојала алмајмьз, сс бир мәселені җерине җеткизіп сесе алмајмьз.

Партыјаның 16-сьјезине дејін вьз-оңсылдық-вај-қулақтың әсері-деп келдік. Оғъмьз қысьн җузіндегі ваоја волатьн. Кәзір Кандыратьр, ејиroman дегендер вастаојан төңкерiske қарсы зьј-анкестер уьмь тавьльр васыларь тутқыоја алыыр отыр. Осьлардың мәтерijалдарьмен тапысьндар-оңсылардың җоль ось Кәндij-ратijір-есiramандардың җоль бекендігін көресіз; ес бир ајьрмась-льојь вольса вуьрмасьн. Бул зьјанкестер-вьз қулақтардың партыјась edік, деп мојьндар отыр; вьздің қысьн җузінде ваоја беріп келгеніміз is җузінде апықталыр отыр; әлгі төңкерiske қарсылардың җавартарь осьнъ апықтар беріп отыр.

Төңкерiske қарсы алас-ордасылардың уьмдарьнан сьққан дөкimentтердін бир қатарьн җарыјаладым ојој; соларды естерине тьсиріп көрсендер-ултсылардың җолдарь вая қулақ партыјасынън җоль екендігі ајьндалады.

6

МӘДЕНIJET ҚУРЛЫСЫ

Үстиміздегі дәвирде әр бир саојат, кьн сајьн, мәденіје қурьлысьндаојь mindetterimiz өрсіп, улөајьр келеді. җумьссьоја, қалқозсьоја, авьл-қьстақ җуртсьльојьна, вькил җаңа өспірім җастароја-осьлардың вәринедә мәденіјет җемісін таттыруv керек. Бул вьгін таңдаојь екпінді mindetterдін вьрі.

Өткен дәвирлерге қарағанда бул мәсеle кәзир өте кеңірек, өте қарқынды түрде қойылып отыр. Буоған орасан кyctи қарқын мен кirisyv керек волып отыр.

Bудан қарғыны, адамды аявоға волмайдь. Bәрin төгyv керек; берyv керек. On соң биздин алдымызда турған mindet қур мәдениет емес, рухытарьят мәдениyeti екенінде саты-aldық қурылысқа қаңа кisi төвijelevimiz керек екенінде естен сығармаv керек.

Biz қалып vastавыс оқувды қызеге сығаруымыз керек. Соны ойдағыдай оғындар, соны мен қатар сын вәлсебектерce вайсы, вайсыгес қырылықтарға қарсы ажанбай кyресyvimiz қағет. Оның ystine қоғамды сатыaldық қол мен қайта қуруv ycin мәдениет төңкерisiniң қандай зор мәни бар екенінде tygel уоғына вилетин волуымыз керек; сонда оғана биз саты-aldық қурылыстың ажақ алысын сарсаңдатамыз; қазақьстанда ult мәсelesiniң толық қызеге асуында теzdetemiz. Сонда оғана вексымақ қалыптарды қуртып, өрге васамаыз, сарувасылықты адам айтқысыз қыр өрсitemiz.

7

ПАРТЪЯ УЇМЪНЫҢ ӨСҮВІ

Кәзирги дәвирде көрцилик мәсeleside, оларға васылық еtyv мәсeleside қаңаса көтерилип отыр. Бул қонде партъя уїмъның кәзирги көлемі қеткиликтi волады, деж-аламыз.

Bул кyнге деjин 40-50 мың партъя мысесi ајта қалоғандай-ақ көрцилик партъясъ волып келген еди, кәзир бул қеткиликсиз волып отыр. Bиздин сан қаоғьмызда, сарамьзда өsyvi керек. Кәзир мыlijендеген көрциликтiң кyнве-кyngи сарувасылық сая-асат, турмыс-сайт, мәдениет истевине васылық еtyv, қол көрсе-tyv керек волып отыр. Mундай қаоғдажда саньмыз tygil, сарамьз да кәзиргиден еки есе арттыратын, өсireтин волуымыз керек; рухытарьят уйтқысын кycejтip, партъяның төвije қумьсына өркендetyvimiz қағет.

Қазақьстан сатыaldық қурылыс пен екpиндилік товьна қосылып отыр. Сондықтан, биздин ендиги қердеги ураньмыз—өнерли кәсip, қол қурылысы истеріндеги, сарқоздардағы қумьсылар, қалқоз вельсэндилери, қазақ, өзбек, тарансы, дyнген, оғыс, окьрайналық,

nemis taqıy—taqıy satsıjaldıq qurılıstıñ ekpindi qolına qosılqan erler, satsıjaldıq qarısqa tysken erler, wərinde aldıñıy qatardaıy azamatsındar; aldıñıy qatardaıy bolıqanda eñ sanalı, eñ sezimdilerisinder; sender öz ıqtıjarların men kəmənes partıjası mycesine cıyktelgen avır mindetti orındavıya, qurmetti ataqtı aluvıya tursındar; wərinde bizdiñ partıjamızıya tysındar; qatarımızdı kəwejtinder, kycejtinder; partıjanıñ tek cıoıyn oñdandı; sajası sanalı cėtiltip partıjanıñ tərviye cımızın kycejtyvge kirisinder.

Ər bir kəmənesti, ər bir vascı orındı satsıjaldıq qurılıstıñ tap majdandarında zıñajımız. Syjtıp kerekke derek vola almajtın eskiniñ wərinen arılamız; eñ cıoıarqı satıdıay na cıyz vəlcevek ıjımız volamız; mylijendegen kərcilikke cın senimdi kəsem, cın senimdi vascı volamız.

MAZMUN

	Bet
Kirisyv	3
Aloqacqъ ves ғыl	7
Alac orda ыqралъ tuvralъ	16
Ekinci dävir	25
Ycinci—kәzirgi dävir	33
1. Oңdъ bilip, daralap durъs bastav kerek	34
2. Bizdiң vuryñoqъ vascъlыq әdisterimizdi sьnav	35
3. Ҷospar men qarqьn	36
4. Qьzmetciler мәselesi	37
5. Ukilondar tuvralъ	39
6. Mәdenijet qurъlыsъ	40
7. Paityja uьmьpnyд әsuvi	41

ТІ 64 к
НП

Отв. редактор С. Ленисов.
Переводчик К. Утепов.
Тех. ред. Н. Лесько.
Отв. корректор А. Бектемисов.
Партиздат № 88. Тир. 7000.
Упол. Казлито № 68-4.
Сдано в производство 10|I-1932 г. Подписано к печат. 24|IV-33 г.
1⁵/₈ печати. листа. Формат бумаги 82x110/32. Знаков в печ. листе 57.000.
Алма-Ата, Школа ФЭУ Гостипографии Казполиграфпрома № 1. Заказ 496.

Қазақстан
Ұлттық кітапханасы

2 100116 995578

